

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

הושענא רבה - שמחת תורה

ירושלים עיה"ק תובכ"א - תשפ"ג לפ"ק

- גליון קצ"ח -

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

הושענא רבה - שמחת תורה

מפתח העניינים

יום הושענא רבה הוא מועד החיתום האחרון / שמחת תורה - השמחה בגמרה של מצוה / טעם שעושים 'שמחת תורה' עכשיו ולא בחג השבועות / מועלת מ' ששמח בתורה ביום שמחת תורה / שמחתם של רבותינו ביום שמחת תורה / שמח זבולון בצאתך - שמחתו של זבולון ביששכר / התורה תהיה שמחה בנו בזמן שנהיה 'יששכר' ו'זבולון' / אף ה'זבולון' חייב לקבוע עתים לעסוק בתורה בעצמו / בתחיית המתים יקומו רק אלו שהיתה להם שייכות עם התורה

מפתח חידושי תורה

בענין והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון..... כב
בענין טיפוח וסיפוק כף אל כף בשמחת תורה..... כו
בענין הדלקת נר בהיכל כשמוציאים ספרי התורה בהושענא רבה..... כז
בענין ברכות השחר למי שלא ישן בהושענא רבה..... כח
בענין אמירת שיר המעלות ממעמקים אחרי ישתבח בהושענא רבה..... כח
בענין לקיחת ערבות מהלולב לחבטה בהוש"ר..... כט
בענין מתי חובטים הערבה בהושענה רבה..... כט
בענין אמירת נשמות כל חי והלל הגדול בהוש"ר..... ל
בענין מנהגי הושענא רבה..... ל
בענין הטועה בשמ"ע ואמר את חג הסוכות דחוזר..... לא
בענין חיתום ביום הושענא רבא..... לב

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת קלארה בת רחל

יום הושענא רבה הוא מועד החיתום האחרון

בעזרת ה' יתברך נראה לדבר מעניני דיומא.

נמצאים אנחנו בימי חול המועד סוכות. חול המועד עצמו הוא זמן יקר, ואפילו השם 'חול המועד' מלמד על הדבר הזה, כי התפקיד שלנו הוא לקחת את הימים הללו ולהפוך אותם מ'חול' ל'מועד'. איך?! כמו שלימדנו רבותינו, על ידי תורה ומצוות.

מלבד חול המועד יש לפנינו עוד שני זמנים יקרים, הושענא רבה, ושמיני עצרת - שמחת תורה. נראה לדבר על שני הזמנים האלו.

הושענא רבא הוא מועד החתימה האחרון כמו שהאריכו רבותינו הקדמונים וכמו שאמר רבינו האר"י. היה לנו משפט וכתיבה בראש השנה, חתימה ביום כיפור, ועכשיו בהושענא רבא הוא מועד החיתום האחרון. כבר האריכו בספרים וכן סבא בכף החיים האריך לבאר מה הצורך בשלשה מועדים נפרדים, אבל איך שיהיה גם יום זה הוא יום של חתימה, וצריכים אנחנו להתכונן ליום הזה כראוי.

מחסד ה' הוא, שנתן לנו עוד הזדמנות לקבל פתקא טבא. הרמ"א מביא שדיה מנהג פעם לבדוק בליל הושענא רבה את צל הלבנה, והיה בצל של הלבנה סימן על מה שיהיה לאדם במשך השנה כולה. היום התבטל המנהג הזה, וכבר כתב הרמ"א שרבים אינם מבינים הענין הזה, ואם זה היה בזמנו אז בזמנינו קל וחומר, "והיותר טוב הוא להיות תמים ולא לחקור אחר העתידות".

מדוע יש סימן בליל הושענא רבה?! כך כותב שם סבא בכף החיים (אורח חיים סימן תרס"ד סק"ח): כתבו הראשונים, דעיקר הדין שנידון העולם עתה הוא להמסר הפתקין שנחתמו בנעילת יום הכיפורים. אמנם כבר היתה חתימה בנעילה, אבל עכשיו יש את מסירת הפתקים להוציא את הדין לפועל, ואותם שלא חזרו בתשובה כל הימים מיום הכיפורים עד הושענא רבא, כי הלא הגם שימי סוכות הם ימי שמחה, אבל יחד עם זאת הם גם ימי תשובה, ימי תשובה מאהבה, ומי שלא ניצל את הימים האלו ולא חזר בתשובה מיום כיפור ועד הושענא רבא, נמסרים ביד השלוחין לפעול הדין והמשפט למי שהתחייב.

אבל, מוסיף סבא, חסד עשה עמנו הקב"ה באהבתו אותנו, כי אף על פי שנמסרו הפתקים בידם לא ניתן רשות לפעול המשפט והעונש הכתוב בו באותן הפתקים, עד שמיני עצרת, כדי לתת עוד זמן שישבו בתשובה ביום ההוא של הושענא רבא, היום האחרון שנוטלים בו

לולב ויושבים בסוכה, ובספרים אחרים ראיתי שגם יום שמיני עצרת בכלל, ואם ישובו אז ויחזרו בתשובה יקחו הפתקים מידם, ואם לאו אין לו תקנה, אבל ודאי שאם יודמן מי שישבו, מי שנוכר עכשיו וחוזר בתשובה באמת, ודאי שיקרעו גזר דינו ויחזרו לקחת את הפתקה שלו מיד השלוחין. וראיה לזה ממה שכתב בספר רבי מנחם הרקנאטי מגדולי הקדמונים מתלמידי הרשב"א, כי היה הדבר הזה באדם אחד שהסתכל באור הלבנה ולא מצא צל על ראשו וחזר בלילה והתפלל ובכה ושב בתשובה וחזר וראה צל על ראשו וחזר הצל למקומו. אם כן רואים, שאפילו אם האדם נמצא במצב ביש שכזה, עם כל זה אם עכשיו הוא חוזר בתשובה לפני ה' יתברך, בוכה מתחנן ומתפלל ומחליט לפתוח דף חדש, בורא עולם חס ומרחם עליו. אם כן, הכל תלוי עד שמיני עצרת לראות אם ישובו בתשובה, ויש לנו מה לפעול ומה לתקן בהושענא רבא.

שמחת תורה - השמחה בגמרה של מצוה

ומיד לאחר הושענא רבא, בא יום שמיני עצרת - שמחת תורה. יום שמצוה לשמוח בו ואף עלינו להרבות בו בשמחה, שמחה של תורה, וכבר הפליגו בספרים במעלת מי ששמח בימים האלו.

שמעתי בצעירותי הערה נפלאה בדרך משל, וכמדומני שנדפסה גם כן בספר ידי אליהו לרבי אליהו חזן. הגה בשמיני עצרת אנחנו עושים שמחת תורה, ושמחים עד לב השמים בכל בית ישראל. ומדוע אנחנו כל כך שמחים?! כותב הרמ"א בשלחן ערוך (סימן תרס"ט ס"א): וקורין יום טוב האחרון של חג 'שמחת תורה' לפי ששמחים ועושים בו סעודת משה לגמרה של תורה. כמו שאבותינו ורבותינו היו עושים סעודה ושמחה בכל סיום של מצוה, וכמו שמובא בגמרא בבבא בתרא (קכא:) ובסוף מסכת תענית (ל:) שלא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים וכיום ט"ו באב, ואומרת הגמרא, בשלמא יום הכיפורים יום מחילה וסליחה וכפרה, ואם כן מובן מדוע הוא יום של שמחה, שהרי יש לך שמחה גדולה מזו שאדם זוכה לנקות ולצחצח את עצמו מטינוף עוונותיו?! אין ספק שזהו יום של שמחה עצומה. אלא ט"ו באב, שואלת הגמרא, למה הוא יום של שמחה?!

הגמרא מביאה שבעה טעמים והסברים לזה, ואחד מהם הוא כי יום ט"ו באב הוא 'יום תבר מגל'. בט"ו באב תשש כחה של חמה, ומכיון שהשמש לא מחממת כל כך ואינה מייבשת את העצים יש תולעים בעצים והם אינם ראויים עוד לעצי המערכה, וגם העשן

א. ועוד, מוסיפה הגמרא, יום הכיפורים הוא 'יום שנתנו בו לוחות שניות'. ושני הטעמים טעם אחד הוא, כי מחילת יום הכיפורים בא מחמת מתן תורה המחודש שהיה ביום הכיפורים, והוא שכיפר וטיהר.

היוצא מעצים שיש בהם לחלוחית אינו עשן טוב. מכיון שכך, לא כורתים עוד עצים למערכה, ולכן שמחים. ולכאורה, על מה השמחה הגדולה שמפסיקים לכרות עצי המערכה?!

מפרש הרשב"ם, השמחה היא על סיום המצוה. היות וזכו לסיים את המצוה הגדולה של כריתת עצי המערכה לצורך הקרבנות שמכפרים על ישראל, עשו שמחה גדולה לגמרה של מצוה. וזה המקור הידוע לכל השמחות שעושים בסיום של כל מצוה ומצוה או בזמן של סיום מסכת.

אותו הדבר בשמחת תורה. אנחנו קוראים עכשיו את פרשת 'וזאת הברכה' ומסיימים את התורה ומתחילים בעזר האל בשבת אחרי כן בפרשת בראשית, ולכבוד גמרה של תורה עושים סעודה גדולה ושמחים בשמחתה של תורה.

וכך כותב המשנה ברורה, 'עושים סעודה לגמרה של תורה' - כדאיתא במדרש שיר השירים שכשגומרים תורה ומצוה עושים שמחה. וכתב בספר אליהו רבה, מבואר מהפוסקים שיש לשמוח לרבים בכל מה שאפשר בשמחה של המצוה. ומזהיר המשנה ברורה מפני שמחה של הוללות וכותב, לא כמו שיש אלו הפתיים שמכים ודוחפים אלו לאלו עד שהשמחה נהפכת לתוגה ח"ו, וגם מתוך כן מונעים השמחה של מצוה, אם משתוללים אין שמחה, ולכן יש לגעור בהם.

עוד כותב המשנה ברורה: וגם בתשובות מהרי"ק (שורש תשיעי) האריך מאד לא לבטל שום מנהג ממה שנהגו לכבוד התורה. ולכן רעה עושים בהרבה מקומות במה שביטלו מקרוב בזמן האחרון שלא לעשות משתה ושמחה בשמחת תורה. איך אפשר שסיימו עכשיו מצוה יקרה כל כך של קריאת התורה, ומבטלים את השמחה בגמרה של תורה? ויתירה מזו, הלא אף גם ששמחים בשאר הימים וכל ימיהם כחגים, ואת זה לא ביטלו, ורק את השמחה בשמחת תורה ביטלו. ובעוונותינו הרבים ביזוי כבוד התורה הזה גרם לזה, שהתורה מונחת בקרן זוית ואין דורש ואין מבקש, ומי יתן ישיב וירחם שבר עמו בב"א. ב"ה אצלנו לא נהגו כמו אותם קהילות שמדבר עליהם משנה ברורה, וכן שמחים בשמחת תורה.

טעם שעושים 'שמחת תורה' עכשיו ולא בחג השבועות

זהו הטעם לשמחת התורה, כפי המבואר בפוסקים. אנו עושים את הסעודה והשמחה הגדולה, מפני שזכינו לסיים את המצוה היקרה הזו שקראנו בתורה מדי שבת בשבתו במשך שנה שלימה.

אבל בספר ידי אליהו שם מביא הסבר נוסף, בדרך מעשה ומשל.

היה מלך אחד ולו בת יקרה וחשובה. בת יראת שמים, בעלת מידות טובות, ברוכת כשרונות ובעלת חן. בקיצור, כלילת המעלות וכלילת השלימות. הבת הגיעה לפרקה והאב רצה

לחתן אותה. הביא חתן אחד, ולא התאים לה. הביא עוד חתן וגם בו היא לא רצתה, כי מצאה בו איזה מום וחסרון. הביא לה עוד ועוד חתנים, ובכולם היו חסרונות ופגמים והבת לא רצתה בהם.

יום אחד אמר המלך לבתו, עד כאן. הבאתי לך כבר ארבעים-חמישים חתנים, ואת כולם לא רצית. אי אפשר עוד להמתין. אביא לך מי שיקרה לידי ברחוב, והוא יהיה לך לחתן, בין אם תרצי ובין אם לאו.

ואכן, כך היה. על יד הארמון עבר אחד לפי תומו, ופתאום הגיעו אליו אנשי המלך ואמרו לו, 'בוא, אתה נעשה עכשיו חתן של המלך'. הוא מתפלל, 'מה?!' ואומרים לו 'כן', גזירה היא ואין לך רשות להרהר אחריה... מה יכול לעשות האיש הזה?! וכי הוא יכול לסרב?! אם יאמר שלא, שם תהיה קבורתו... אמר 'בטח, בטח, מוזל טוב. מוזל טוב לעצמי, נהייתי חתן'...

כך הוא אומר לכל הסובבים אותו, אבל מה הוא חושב בסתר לבו?! 'איך יתכן כדבר הזה שמחתנים אותי בכפיה עם הבת של המלך?! כנראה שהיא מכשפה... או אולי יש לה גבנת, או עינים מזכוכית ורגל של עץ... מי יודע אלו מומין יש בה. וכי חסר למלך חתנים ראויים לשמש?! אם כך המצב שתופסים אותי מהרחוב ואומרים לי בוא ותתחתן עם בת המלך, כנראה שיש בה מומים גדולים'.

כך הוא חושב, אבל כלפי חוץ אין לו ברירה והוא מחייך לכולם, מראה כאילו הוא שרוי בשמחה וששון. מגיע יום החתונה. הוא נמצא שם תחת החופה, מאחל מוזל טוב לכולם אבל לבו עליו דוי. הוא אומר לעצמו כל הזמן, 'איזה מוזל ביש יש לי שנפלתי עם כלה בעלת מומים כאלו, ואפילו עדיין אינני יודע מה הם'... הוא מעז להציץ, מסתכל, ומגלה שאין לה עינים מזכוכית והכל בסדר. עדיין הוא לא רגוע ואומר לעצמו, 'מי יודע?! יש כאלו שבחוץ נראה שהכל בסדר, אבל בפנים יש גן חיות מהלך'...

אחרי החתונה הוא מדבר אתה, והנה הוא מגלה שהיא ברת שכל מופלגת. מדברת לענין, משיבה בטוב טעם ודעת ובעלת דעת. אמר לעצמו, 'טוב, נראה אם היא יודעת לבשל'. אולי היא תבשל חצץ... אחר כך כשבישלה, גילה שהאוכל טעים וערב לחיך. וכך עוברים הימים, ובכל יום ויום שעובר הוא מגלה שכל החששות שלו התבדו. הוא חשב שאולי היא מכשפה, והתברר שהיא צדיקה. הוא חשב שאולי היא מכוערת, ויצאה נאה. חשב כך וחשב כך, אבל מתברר לו שהיא כלילת המעלות.

אחרי ארבעה חודשים בא החתן למלך ואמר לו, 'מור חמי שליט"א, יש לי ממך בקשה'. אומר המלך לחתנו, 'מה אתה רוצה?!' והחתן משיב, 'אני רוצה לעשות לי ולרעייתי שמחת חתן וכלה'. המלך מתפלל, 'למה?! הרי כבר היתה לך חתונה עם תזמורת מכובדת

ועם צלמים, עשו לך גם שבע ברכות, הכל מכלל כל. למה צריך עכשיו עוד פעם את הכל?!
אומר החתן, 'אדוני המלך, אגיד לך את האמת. אז בזמנו כשלקחת אותי לחתן בעל כרחי,
אמרתי לעצמי מי יודע מה נפל בגורלי. הייתי אמנם בחתונה ובשבע ברכות, אבל לבי לא
היה עמי. עכשיו, אחרי שאני כבר חי איתה כמה חודשים טובים ואני רואה אותה שהיא
כלילת השלימות, אני רוצה לשמוח באמת שמחה של חתן וכלה, שמחה אמיתית!'

זהו המשל, והנמשל גלוי וידוע, מפורסם לכל אחד. כלל ישראל קבלו את התורה בסיוון.
לפני כן הציעו לתורה כל מיני חתנים. הציעו לתורה את החתן הראשון, עשיו. הוא לא
התאים. אחר כך הציעו לה את ישמעאל, והוא עוד יותר גרוע מן הראשון. הקב"ה יחסל
אותם בקרוב עד השרש, 'כלה שעיר וחוטנו' כמו שאומר הפייט. בא השלישי וגם הוא צרוע
וזב. וכי התורה תלך לחתנים כאלו?! בוודאי שלא.

סוף דבר כפה הקב"ה הר כגיגית על ישראל ואמר להם, 'אתם תקחו את התורה' (שבת פח).
יש להם ברירה?! הרי הקב"ה אמר להם שאם לא יקבלו את התורה, שם תהא קבורתם.
הסכימו. אבל אמרו, מי יודע מה יש בה בתורה?! עוברים הימים, וכלל ישראל מגלים
שהתורה – אין כמוה. התורה היא תורה קדושה ואלוקית, כלילת המעלות וכלילת השלימות.
באים כלל ישראל להקב"ה ואומרים לו, 'רבונו של עולם, עכשיו אנחנו רוצים לשמוח מחדש
בשמחת חתן וכלה. עכשיו אנחנו רוצים לשמוח שמחה אמיתית עם התורה'. לכן מבקשים
כלל ישראל מהקב"ה שיתן להם את יום שמחת תורה, כמה חודשים אחרי חג מתן תורה,
לשוש אתה משוש³.

מעלת מי ששמח בתורה ביום שמחת תורה

זו היא השמחה הגדולה שיש בשמחת תורה. וכותב המשנה ברורה, וכתב מהרי"ק בשם רב
האי גאון, מגדולי הגאונים, יום זה ביום שמחת תורה רגילים אצלנו, לפני כאלף שנה, לרקד
בו אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה, גם זקנים שכבר תש כחם וחלושים
הם, גם הם רוקדים לכבוד התורה, ולכן יש להתאמץ בזה לרקוד ולומר לכבוד התורה, וזה
העיקר. אל לו לאדם לרקוד לכבוד עצמו שיראו אותו איך שהוא רוקד, אלא עליו לרקוד

ב. וזהו מה שאומר המדרש (הובא ברש"י ויקרא כג, לו) שעל יום זה אמר הקב"ה 'תנו לי עוד יום אחד,
שקשה עלי פרידתכם', עד עכשיו היינו מחוברים ומדובקים עם בורא עולם בראש השנה, בעשרת ימי
תשובה ויום הכיפורים, ארבעת הימים שאחרי יום כיפור שמביא הגאון מוילנא זצ"ל שהם בבחינת תשלומי
יום הכיפורים, ואחר כך חג הסוכות. עכשיו לפני שכלל ישראל נפרדים ואמר להם הקב"ה, בואו ותעשו
לי סעודה אחת שלי ושלכם לבד, הוא יום שמחת תורה. מפני שזהו היום שבו כלל ישראל שמחים בתורה,
ואין ליום הזה שייכות עם כל אותם ה'חתנים' שלא רצו בתורה והתורה לא רצתה בהם, אומות העולם.

לכבוד התורה. וכמו שכתוב גבי דוד המלך ע"ה שהיה 'מפוז ומכרכר בכל עוז לפני ה'". וכן כתבו בשם רבינו האר"י והעידו על רבינו האר"י שאמר שהמעלה העליונה שהשיג השגות עצומות שלא אשתכח כוונתיה מדורות הנביאים כמו שמובא בספרים, באה לו על ידי שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה, וגם על הגר"א ז"ל כתבו שהיה מרקד לפני הספר תורה בכל כחו.

בספר 'יסוד ושורש העבודה' כותב גם כן (שער י"א פרק ט"ז): וכבר הובא בספרים גודל מעלת האדם המרבה בכל מיני שמחות לפני הספר תורה. כל מה שאדם יכול להרבות לשמוח ולשמח בשמחת התורה, אשריו ואשרי חלקו ואין פה לתאר את גודל מעלתו. ובזה גם כן מעורר למעלה בעולמות העליונים הקדושים שמחה וחדוה עצומה, כי כך לימדו אותנו רבותינו בספר הזהר הקדוש (עין ח"ג דק"ה ע"א) כי 'חדותא דלתתא', כשיש שמחה כאן למטה, 'משך' חדוותא דלעילא', זה מעורר ומושך ומביא שמחה מלמעלה אלינו. על אדם לדעת את הידיעה הזו ולא לומר 'אז שמחתי, מה יש', כי אינו יכול לשער את גודל הענין.

והיסוד ושורש העבודה מסיים בהבטחה מופלאה, וכל הזהיר בשמחה של תורה ביום הזה, מי שמתאמץ ביום הזה בשמחה של תורה, בטוה, יש לנו ערבות, שלא תפסוק התורה מזרעו.

שמחתם של רבותינו ביום שמחת תורה

רבותינו היו מפליגים ביום הזה הרבה בשמחה. ספרו על רבי שמחה בונים מפולין, שהיה בסוף ימיו בטבריה. הוא היה איש קדוש ונורא, אבל לא על אף אחד, הוא סבל ברגלו, ובקושי רב היה יכול ללכת ולפסוע עליה. למרות זאת בשמחת תורה ראו אותו איך שהוא רוקד כמו אריה. התפלאו כולם, בכל השנה כולה הוא בקושי מצליח להזיז את הרגל שלו מחמת היסורים הגדולים, ואיך עכשיו בשמחת תורה הוא רוקד בכח ובגבורה?! שאלו אותו הנוכחים, 'כבוד הרב, איך אתה מסוגל?!' אמר להם, 'וכי לא למדתם גמרא?! הרי הגמרא במסכת סוכה אומרת במפורש (דף מז.) ששמיני עצרת רגל בפני עצמו'...

כמוכן פשט הגמרא הוא אחר, והוא רק העמים את כוונתו ששמיני עצרת הוא בחשבון אחר ואי אפשר שלא לשמוח בו, בלשון הגמרא. רבי איצ'לה בלאזר זצ"ל היה רוקד בכל כחו בשמחת תורה גם בסוף ימיו כשהיה חולה ותשוש, עד כדי כך ששמעתי שבני המשפחה היו דואגים להביא רופא שיהיה צמוד אליו למקרה שיתעלף.

רבי זלמן בהר"ן זצ"ל שהיה מגדולי הצדיקים בירושלים בדור שלפנים, היה מחזיק ספר תורה בחיקו בכל היום כולו. אתה יכול להחזיק ספר תורה כל היום?! אפילו מגילת אסתר קטנה אם יתנו לנו להחזיק אותה כל היום, לא נוכל. אז ספר תורה גדול?! כמדומני ששאלו

אותו את זה. שאלו אותו, 'כבוד הרב, אתה כבר זקן מופלג, ואיך יש לך כוחות להחזיק את הספר תורה כל היום כולו?! מנין הגבורה הזו?!' אמר להם הרב, 'אני לא מבין בכלל את השאלה הזו. אם היה לפני אדם שק מלא דינרי זהב, זה היה כבד לו?!'... הלא הוא היה מרים את השק ונושא אותו ימים ולילות, ומי יתן והיה גורים את השק הזה כל החיים... 'אצלי', אמר רבי זלמן בהר"ן, 'ספר התורה הוא למעלה הרבה הרבה משק הדינרים'.

ואחרי שראינו את לשונות רבותינו על מעלת השמחה בשמחת תורה ואחרי שראינו כמה חכמי ישראל הפליגו בשמחה ביום הזה גם לעת זקנתם וחולשתם, בוודאי שמוטל עלינו להתאמץ בדבר לשמוח בשמחתה של תורה. אסור לאדם להגיד 'מי אני ומה אני?! כל השמחה הזו לא שייכת אלי', אלא עליו להצטרף לשמחה.

שמח זבולון בצאתך - שמחתו של זבולון ביששכר

אבל יש כאן שאלה אחרת שצריכים אנחנו לשאול. ב"ה אנחנו לא מבטלים את המנהג לשמוח בשמחת תורה כמו שהביא המשנה ברורה שהיו כאלו שעשו רעה זו, ואנחנו שמחים בתורה, מנשקים אותה, רוקדים לפניה, ויש כאלו שאף עושים סלטות באוויר לכבוד התורה.

טוב מאד שאנחנו שמחים בתורה. אבל השאלה הנוקבת היא, האם גם התורה היא שמחה בנו?! צריכים אנחנו לדעת להשיב על השאלה הנוקבת הזו, ואם נסגור את העינים לא יועיל לנו כלום.

הבה ונלמד כמה דברים מפרשת השבוע, פרשת וזאת הברכה שקוראים בשמיני עצרת. הפסוק אומר, 'ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך'. עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול'. והכוונה כמו שהאריך רש"י שיש לזבולון ויששכר ארץ משובחת, 'שפוני טמוני חול' זהו טרית זכוית לבנה וחילזון היוצאים מן הים ומן החול (מגילה ו).

משה רבינו קודם שמסתלק לעולמו, מברך את כל בית ישראל, ופותח בזבולון, ורק לאחר מכן מברך את יששכר. אומר רש"י, 'שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך', זבולון ויששכר עשו שותפות. זבולון 'לחוף ימים ישכון' הוא יוצא לפרקמטיא שלו, נוסע בספינות לעסקיו ומרוויח, ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה. ולפיכך, אומר רש"י, הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה.

'שמח זבולון בצאתך', הצלח בצאתך לסחורה ולעסקיך, כפירוש רש"י, 'ויששכר באהליך', תצלח בעמלך בתורה שתשב לעבר שנים ולקבוע חודשים שנאמר 'ומבני יששכר

יודעי בינה לעתים', והיו הם ראשי הסנהדרין.

אך צריכים אנחנו עוד להעמיק בדבר. יש כאן פליאה, עמד עליה רבינו בחיי. הרי משה רבינו מברך את כל שבטי י-ה, ואפילו את שמעון שלבו עליו, הוא מכנים אותו תוך כדי שהוא מברך את יהודה. את זבולון בירך משה רבינו ואמר 'שמח זבולון בצאתך... עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק שפע עמים יינקו', ומה בירך משה את יששכר? כלום. אין ליששכר שום ברכה, ולא כתוב עליו כלום חוץ משני מילים אלו: 'ויששכר באהלך'. ולכאורה, הלא בני יששכר עוסקים בתורה, שזהו עיקר העיקרים, והצבא האמיתי והחיילים האמיתיים הם העמלים בתורה, וכמו שהגמרא אומרת במסכת סנהדרין (מ"ט א'), שיואב שהיה שר הצבא והיה יוצא למלחמה ומנצח, משמיד ומאבד את כל הגויים, מכח מה היה מנצח? מכח דוד המלך שהיה יושב ועוסק בתורה. ובגלל מעלתו לכן נקרא שמו 'יששכר', אותיות 'יש-שכר', כי השכר האמיתי הוא של בן התורה.

יותר מזה, היש האמיתי והקיום הנצחי והקבוע הוא רק למי שיש לו עסק בתורה, וכמו שהרמב"ם מפרש בפירוש המשניות (עוקצין פ"ג מ"ב) כי 'להנחיל אוהבי יש', פירושו "המציאות התמידית". ה'יש' הוא דבר שיש בו ממשות, יש לו קיום ויש לו מעמד לנצח. ולמי? מי נוהל את הנצח? תלמידי החכמים, אלו שיושבים ועוסקים בתורת הנצח.

אם כן, איך זה פטר משה רבינו את יששכר כלאחר יד בשני מילים ולא בירך אותו בשום ברכה?! למה משה לא יכל לומר עוד כמה פסוקים ולברך יותר את יששכר?!

זו שאלה גדולה, שאלה שמצריכה תירוץ. ונראה את לשונו של רבינו בחיי: 'שמח זבולון בצאתך', מה זה 'שמח זבולון בצאתך', לאן הוא יוצא? רש"י פירש שהוא יוצא למסחר שלו ומצליח בעסקיו, כמו שראינו מקודם. רבינו בחיי מוסיף עוד, שמח זבולון בצאתך למלחמה. כשאתה זבולון יוצא לשדה הקרב, תשמח. למה? כי יש לך את הגיבוי, את החוסן ואת העוצמה של יששכר שאתך. כשתורתו של יששכר מלווה אותך, אל לך להתיירא מכלום.

ואף שיששכר גדול היה מזבולון כי נולד תחילה, ואם כן לכאורה היה מן הראוי להקדים אותו לזבולון ולמה הקדימו את זבולון לפניו, הקדימו את זבולון ליששכר לפי שהוא הסיבה לתורתו. היות זבולון תומך ביששכר ומפרנס אותו, מקדימים אותו, וכן גם יעקב

ג. הדרשנים אמרו בזה דרשה נאה, שכך הפסוק אומר: זבולון, כשאתה יוצא לעסקים, במה אתה צריך לשמוח? שיששכר נשאר באהל. כי אם היששכרים למיניהם היו יוצאים גם הם לעסקים, לזבולונים כבר לא היה מה לעשות... אותם שהם בני יששכר, שהם חכמים מחוכמים, היו מצליחים בעסקים הרבה יותר מהזבולונים ומותירים אותם בלי מסחר ורווחים...

אבינו ע"ה כשבירך את השבטים גם הוא בירך בתחילה את זבולון, לפי שהוא המחזיק בתורתנו של יששכר ואם לא היה מחזיק בידיו לא היה יכול יששכר לעסוק בתורה.

וגם, מפרש רבינו בחיי פירוש נוסף, ראוי הוא שינחל שמחה וכבוד בשמחתה של תורה לעולם הבא. שמח זבולון בצאתך, מהו 'בצאתך'?! בצאתך מן העולם הזה. כשזבולון זה יוצא מהעולם הזה והולך לעולם הבא, הוא יוצא בשמחה ובששון. למה?! כי בהיות והיה הזבולון של יששכר, עכשיו בבואו לעולם העליון הוא נוטל עם יששכר את חלקו שוה בשוה.

בספרים מובא [וכמדומני שהעתיק את זה החפץ חיים], שהיה בוולוז'ין כפרי אחד פשוט, ופעם, אחרי פטירתו, בא בחלום להגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל. רבי חיים שאל אותו כמה שאלות, ובין השאלות שאל אותו, תגיד, מה אומרים בשמים על הלכה פלונית בהלכות שעטנז?! כמענה לשאלה, פתח הכפרי הזה את פיו והתחיל להרצות לפני רבי חיים כמעין המתגבר את כל הלכות שעטנז הנזכרים בתלמוד בבלי וירושלמי, רמב"ם ושלחן ערוך, בשטף ובידיעה ברורה, עם כל החילוקים, כל הגדרים וכל הפלפולים. רבי חיים הופתע עד מאד. מה אנחנו כבר יודעים בהלכות האלו של שעטנז, ומי בקי בכל פרטי הדינים הללו?! והנה כאן הכפרי הזה יודע את כל השיטות, כל הגדרים וכל החילוקים, ממש הרי הוא שר התורה. אמר לו רבי חיים, 'במחילה, לא הכרנו את כחך הגדול בתורה בחיי חיותך'.

אמר לו הכפרי, לא ולא, אל תחשוב שבחיי ידעתי את כל זה. אדרבה, כל התורה הזו שאתה שומע ממני, משלכם היא. אני הייתי הזבולון לשיבה שלכם והייתי עוזר לה בכל לבי ובכל מאודי, וממילא נטלתי חלק בכל מה שלמדו התלמידים בישיבה. בישיבת וולוז'ין למדו ארבע מאות – חמש מאות תלמידים, והיה סדר הלימוד שם שלומדים מסכת אחר מסכת, דף בכל יום. היו מתחילים מסכת ברכות דף ב', אם יש מה לחדש מחדשים ואם לא – ממשיכים. למחרת לומדים דף ג' וכך ממשיכים הלאה עד שגומרים את מסכת נדה, ואז מתחילים שוב את הש"ס. במשך השנים סיימו בישיבה כמה פעמים את הש"ס, ואני, סיפר אותו כפרי לרבי חיים, נטלתי חלק בכל אותן המסכתות שלמדו התלמידים. אם חמש מאות תלמידים סיימו את הש"ס, אני שתמכתי בהם, נטלתי את חלקי גם בתורתם ורכשתי ידיעה בתורתם, ומכיון שלמדתי חמש מאות פעמים את הש"ס, וכי פלא בעיניך שאני יודע הלכות שעטנז?!
נמצא אם כן שבוודאי שהזבולון צריך להיות שמח בצאתו. בין אם הפירוש הוא כשיוצא למסחרו, בין אם יוצא למלחמה, ובין אם יוצא לעולם הבא. ומי שהקב"ה חנן אותו בממון ויש בו דעת, הרי הוא יכול לרכוש ולקנות לעצמו אין-קץ של תורה על ידי שיהיה 'זבולון' אמיתי המסייע ותומך ביד עמלי התורה.

וכך לשונו של רבינו בחיי, זהו שאמר הכתוב שמח זבולון בצאתך אף על פי שפשוטו בצאתו למלחמה עוד אפשר לפרש בצאתו מן העולם הזה ובירך אותו בשמחת העולם הבא וזו

היא השמחה האמיתית, כי העולם הזה הוא עולם כלה ותפל ואין מה לשמוח בו, ורק בעולם הבא יש מה לשמוח כמו שכתוב (משלי לא, כה) 'ותשחק ליום אחרון'.

וייחס השמחה לזבולון לפי שהוא סיבה לתורה. וכך אמרו רבותינו (פסחים נג): המטיל מלאי לכיסו של תלמיד חכם זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר בצל החכמה בצל הכסף.

התורה תהיה שמחה בנו בזמן שנחיה 'יששכר' ו'זבולון'

ועוד מוסיף רבינו בחיי, ותמצא בברכה הזו שלשה ענינים, הראשון שהקדים זבולון ליששכר והשני שברכת יששכר כלל בברכה של זבולון, והשלישי שהאריך בברכה של זבולון ואמר עליו מה שאמר 'שפע עמים ינקו ושפוני טמוני חול' ואילו בברכת יששכר קיצר, ולא תמצא באחד מכל השבטים שקיצר משה רבינו בברכתו כמו ביששכר.

וזו שאלה היא, כמו שהקדמנו. איך יתכן שמושה קיצר כל כך בברכתו של יששכר, הרי היה ראוי להאריך בו יותר מכולם שהרי אין שבט גדול בתורה כמו יששכר, ואיך זה שלא אמר בברכת יששכר אלא מילה אחת "באהליך"?! אומר רבינו בחיי, הטעם הוא מפני שהברכה שבירך את יששכר במילה זו של 'באהליך' כוללת כל הברכות. יששכר קיבל את הברכה הכי גדולה, והיא מילה אחת – באהליך. דא ביה – כולא ביה. אדם שזכה להיות שבתו באהלה של תורה הרי הוא מתברך בכל הברכות האמורות בתורה ויותר מזה.

שאלנו מקודם, אנחנו שמחים ביום שמחת תורה בתורה. אבל במה התורה תשמח בנו?! בזה שנחיה יששכר ונחיה זבולון. אם אכן נהיה באהלה של תורה וכל זמן פנוי ננצל לעסק התורה, התורה תשמח בנו. אדם שמנצל רגעים פנויים לעסק התורה יכול להרוויח בהם הרבה הרבה. יש אחד שאומר, 'מה בצע אם אלמד עוד חמש דקות', ו'מה כבר יצא לי מזה', אבל זו טעות גמורה היא. אדם שמנצל רגעים קטנים פנויים יוכל עם הזמן לרכוש קנינים עצומים בידיעת התורה.

כל שכן אדם שמקדיש זמן רב יותר ללימוד התורה בכל יום, כמה תורה הוא יזכה לקנות. אדם חושב, לגמור את הש"ס זה קשה, אבל באמת אדם שילמד בכל יום שני דפי גמרא, אפילו אם יהיה זה רק גמרא עם פירוש רש"י בלי תוספות, במשך שנתים-שנתים וחצי הוא מסיים את הש"ס.

ראיתי בספר אחד על יהודי אחד בן דורינו שחי כאן בירושלים ונפטר לפני כחמישים שנה, שעל המצבה שלו בהר המנוחות בחלקת הרבנים נכתב שהוא למד וגמר את מסכת ראש השנה ומסכת ביצה, ששניהם ביחד בערך שבעים דפים, יותר מארבעת אלפים פעמים. איך למד כל כך הרבה?! הוא היה חולה והרופאים אמרו לו שמצבו מסוכן והוא צריך לעבור

ניתוח, וכולי האי ואולי. אבל, הוסיפו הרופאים, גם אם הניתוח יצליח ויעזור וחיוו ינצלו, יש סיכויים גבוהים שהוא יאבד את הראיה שלו. שאל היהודי את הרופאים 'הניתוח דחוף לעכשיו, או שאפשר לדחות אותו קצת'?! אמרו לו הרופאים, אפשר לדחות את הניתוח בחצי שנה ולא יותר. אמר היהודי, תנו לי את החצי שנה הזו, ואז אעשה את הניתוח.

עשה היהודי חשבון. הלא אפילו אם אחיה, אחיה בלי לראות. מה אעשה בלי חוש הראיה?! אשב כל היום בטל?! אלמד עכשיו שתי מסכתות, אחזור עליהם ואשגן אותם ישר והפוך עד שאדע אותם בעל פה, ואז גם אם אאבד את הראיה שלי בגזירת ה' יתברך, אוכל לחזור על המסכתות שוב ושוב מהזכרון. וכך היה. למד היהודי את מסכתות ראש השנה וביצה על בוריין עד שידע אותן בעל פה. אחרי חצי שנה הפיל עצמו בידיו של בורא עולם ועשה את הניתוח, והניתוח הצליח וגם הראיה שלו לא נפגעה, אבל הוא לא הפסיק את השקידה שלו בשתי המסכתות האלו ולמד אותן בכל זמן פנוי, עד שגמר אותם ארבעת אלפים פעם.

לא מדובר במישהו מהדורות הראשונים, אלא ביהודי בן זמנינו. ובצוואתו הוא ביקש שיכתבו את הענין הזה על המצבה שלו, כיון שאולי מישהו שיעבור ליד המצבה ויראה את זה יתעורר בנפשו שאפילו בזמנינו זה אפשרי, ולא בשמים היא לשקוד על התורה ולהשיג בה ידיעה מופלגת כזו. וכן יש עוד הרבה עובדות באנשים בני זמנינו, כאלו שניצלו את כל הזמן הפנוי שלהם לעסק התורה והשיגו הרבה מאד.

זה התפקיד שלנו. אנחנו שמחים בתורה, אבל העיקר הוא שהתורה תהיה שמחה בנו. איך נשמח את התורה?! כשנשב ונלמד. וכשנהיה 'יששכר באהליך', אומר רבינו בחיי, הרי אנחנו מתברכים בכל הברכות כולם, כי במילה הזו כלל משה ליששכר את כל הברכות. וכן כשנהיה ממחזיקי התורה ויהיה לנו חלק עם עמלי התורה, בזה תשמח בנו התורה.

ולמה, שואל רבינו בחיי, אמר לשון רבים 'באהליך' ולא אמר יששכר באהל?! **שני אהלים**, אהל של מעלה ואהל של מטה. כי מי שזוכה לשבת ולעסוק בתורה בישיבה של מטה, מובטח לו שישב גם באהל למעלה, ושם השמחה שלימה כמו שאומרים ש'השמחה במעונו', ולכן אומר 'יששכר' בשני אותיות שיי'ן להורות על שני החלקים מן השכר שיש בו, האחד לעוסק בתורה והאחד למחזיק התורה בידו.

אף ח'זבולון' חייב לקבוע עתים לעסוק בתורה בעצמו

רבותינו האריכו שגם הזבולון אינו פוטר מתלמוד תורה. יש אחד שאומר, 'ברוך השם, אני עוזר לישיבות וגם יש לי בן תלמיד חכם שכל צרכיו מוטלים עלי, אני זה שמאכיל אותו, מפרנס אותו ודואג לו, ויש לי גם חתן שאני תומך בו'. זה יפה מאוד, אבל מה אתך?!

גם אם אתה זבולון, זה לא מספיק. הכתוב אמר 'בצל החכמה בצל הכסף', אם אתה זבולון אתה בצל של יששכר. אתה רוצה להיות רק בצל?! שב ותעסוק בתורה בעצמך ותהיה אף אתה באהל העליון.

מה תאמר?! 'אין לי זמן?!' התירוצים האלו מוכרים. המדרש בתנא דבי אליהו אומר, לעולם יחשוב אדם את עצמו כבנו. אדם אוהב את הבן שלו אהבת נפש, והחובת הלכתית (הקדמה לשער השלישי) כותב הגדרה, שהבן הוא נתח וחתיקה מהאב. אבא מוכן בגלל אהבתו לבנו לגרע ולחסר מעצמו הרבה בשביל טובת בנו. לכן אתה יכול לראות אדם שגם לעת זקנתו עובד. אתה שואל אותו, 'למה אתה עובד?!' והוא אומר לך, 'באמת בעיקרון הייתי כבר מזמן הולך לפנסיה, אבל אני עובד בשביל הבנים שלי'. ובאמת זו מחשבה אמיתית, כי אדם אוהב את בנו ומקריב הרבה בשבילו. אומר המדרש, צריך אדם לראות את עצמו כבנו, ואם בשביל הבנים שלך אתה מפנה זמן ודואג להם, תפנה זמן גם לעצמך, לצורך העולם הבא שלך, תקבע עתים לתורה ותשב לעסוק בתורה, בלי שום דחיות ובלי שום תירוצים.

וצריך לדאוג לקביעות עתים שתהיה חוק ולא יעבור. בספר תנועת המוסר (ח"ב דף ל"א) מובא שלסבא מקלם תלמידו של רבי ישראל מסלנט זצ"ל היתה קביעות שהיה יושב לבד בחדרו מתשע בבוקר עד שתיים-שלוש בצהרים, ואפילו אם יתהפכו שמים וארץ אין מי שיכנס אצלו. למה?! כיון שהשעות האלו קודש לה' ולתורתו.

פעם הגיע עשיר מופלג לשיבה של הסבא מקלם ואמר שהוא רוצה להיות 'זבולון' ורוצה לתמוך בשיבה. אמרו לו, 'תשמע, הרב יש לו את הסדרים שלו. הוא נכנס בתשע לחדר שלו ללמוד, ובשביל לראות אותה תצטרך לבוא לפני תשע. אם תבוא אחרי, יהיה עליך לחכות עד הצהרים'. כשהוא שמע את זה, נרגן. אמר, הלא לפתחי משכימים כל רוזני ארץ וכל השרים הנכבדים בממשלה משחרים לפתחי, וכי יתכן שהרב לא יפתח לי?! תראו שאכנס ואכנס.

ואכן, כך היה. הסבא מקלם נכנס לחדרו בתשע בבוקר, ובתשע ורבע הגיע העשיר. דפק בדלת, ואין קול ואין עונה. הרב יושב ועוסק בתלמודו. דפק העשיר ביד, וללא הועיל. כיון שראה שזה לא עוזר, התחיל לדפוק בדלת עם הרגל, 'משלחי הרגל השור והחמור...' גם זה לא עזר לו. לקח את המקל והתחיל לדפוק אתו על הדלת בקולי קולות, וללא הועיל. אמר העשיר, 'טוב, אולי השכל שלי יעזור'. דפק את הראש שלו בדלת...

גם זה לא עזר. שבר העשיר את הראש, אבל הדלת לא נפתחה. כעס העשיר מאד, קם והלך. בצהרים כשגמר הרב את סדר הלימוד שלו פתח את הדלת ושאל, 'מה היו הדפיקות האלו?! היתה רעידת אדמה?!'... אף פעם לא היו כאן כאלו דפיקות. כבר התחלתי לפחד אולי אלו השלטונות הרוסיים, להם מתאים לדפוק ככה, אבל אחרי ששמעתי את קולו של העשיר אמרתי, וכי בשביל הכסף והעשירות שלו אפסיק את קביעות תלמודי?!'

זו היתה הקביעות של הסבא מקלם. אם היינו יכולים לעשות גם אנחנו קביעות כזו שגם אם יתהפכו שמים וארץ לא נפסיק מתלמודנו ולא נבטל את הקביעות שלנו, כמה היה טוב ומשובח. אנחנו מכירים את עצמנו ויודעים שכל עוף הפורח שורף לנו את הלימוד... כל הפרעה וכל ספק של הפרעה מפריעה לנו. וצריכים אנחנו להתחזק בדבר הזה שהקביעות שלנו תהיה קביעות. אדם צריך ללמוד קל וחומר מעסקיו. אם היית יושב בעסק שלך, הלקוחות רבים והקופה הרושמת מצפצפת, ופתאום מישהו היה מתקשר אליך לפטפט. מה היית עושה?! היית אומר לו 'מצטער, בעל הבית מת ואיננו'... אתה עכשיו עסוק בעסק שלך, ולא יכול לסבול הפרעות. ואם כך זה בחיי הבל שאחרי שבעים - שמונים שנה כלים ואינם, חיי הנצח שבהם אדם קשור לבורא מה שאין הפה יכול לתאר ולשער, גרעו מזה?!

וכמו שאמרנו שהזבולון אינו פוטר את עצמו מתלמוד תורה במה שהוא זבולון, ועם כל תמיכתו בלומדי התורה הוא מחוייב גם כן לשבת ולעסוק בתורה בעצמו, כך גם להיפך, אומר השל"ה הקדוש. כל יששכר צריך להתאמץ להיות גם קצת זבולון, לפי כוחותיו ויכולותיו.

בתחיית המתים יקומו רק אלו שחיתה להם שייכות עם התורה

יש מאמר שכתב החפץ חיים זצ"ל לפקוח את עיני בית ישראל, בשנת תר"צ. המאמר נקרא 'אור תורה'. וכך הוא כותב שם: בדרך כלל ידוע שעם ישראל נקראים מאמינים. אנחנו יודעים שיש בעל הבית לבריא, מאמינים בהשגחה פרטית ויודעים שאין מקרה בעולם כלל והקב"ה מנהל את הכל. מאמינים בשכר ועונש ומאמינים בכל י"ג עיקרים. אדם שהתפקפק אצלו אפילו רק יסוד אחד מי"ג עיקרי הדת, כבר מחוץ למחנה מושבו, והוא הנקרא 'מין', דהיינו שהוא מין בפני עצמו ואינו שייך אלינו.

כמו כן אחד מעיקרי הדת הוא האמונה בתחיית המתים, כשיעלה ברצונו יתברך, יקומו כל המתים לתחייה. כל אותם אלו שהיו במשך אלפי שנות הבריאה ומתו, בורא עולם יחיה אותם. וענין זה של תחיית המתים אף שהוא עיקר מעיקרי הדת, מכל מקום לאדם הפרטי תלוי הדבר אם יהיה זכאי לכך על ידי מעשיו או לא. כלומר, ודאי כולנו מאמינים שתהיה תחיית המתים, אבל צריכים אנחנו לדעת אם גם נזכה להיות כלולים בזה וגם אנחנו נזכה לתחיית המתים או לא. כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות (הקדמה לפרק חלק).

ואומר החפץ חיים, ולא בקל יכול האדם להשיג מעלה זאת. אצלנו נראה שהדבר פשוט, 'בטח שנקום', אבל זה לא כל כך פשוט, וצריך לזה זכות גדולה ורחמים מרובים. וכך אנחנו אומרים בתפילת שמונה עשרה 'מחיה מתים ברחמים רבים'. מדוע?! כי בדין גרידא מי יודע אם נזכה לתחיית המתים. מדת הדין תדרוש שאדם יביא אור תורה גדול, יוכיח שזמנו לא

הלך לבטלה ועסק בתורה בכל שעותיו הפנויות, בשביל שיקום לתחיית המתים. צריכים אנחנו לרחמים גדולים כדי שמה שיש לנו יספיק לנו.

אם כן שצריך זכות גדולה ורחמים מרובים, מה נעשה?! והזכות הזו, אומר החפץ חיים, היא זכות התורה. וכמו שדורשת הגמרא (כתובות קיא:) את הפסוק 'של אורות טלך', מי שיש בידו אור תורה ושל תורה אור תורה מחייהו, וכל מי שאין בידו אור תורה אין אור תורה מחייהו.

ובזה מפרש החפץ חיים את דברי הגמרא בברכות (דף יז.) שמספרת שרב שאל את דודו רבי חייא, 'נשים במאי זכיין', והתקשו בזה המפרשים, מה זאת אומרת נשים במאי זכיין?! וכי חסר להם במה לזכות?! הלא בכל הלאוין נשים חייבות כמו גברים. אסור לאשה לדבר לשון הרע בדיוק כמו איש, ואסור לאשה לאכול טבל, נבילה, תולעים ושאר מאכלות אסורות כמו לאיש. וגם במצוות עשה שהם לא מצוות שהזמן גרמן נשים חייבות כאנשים. ואם כן, הגם שנשים פטורות מכמה מצוות עשה שהזמן גרמן, מכל מקום במצוות רבות אחרות הם מחוייבות, ומה פשר שאלתו של רב?!

ולכשנתבונן עוד נראה שרבי חייא השיב לו, אתה יודע במה נשים זוכות?! במה שממתינות לבעליהן עד שישובו מבית המדרש. לפעמים אשה מחכה לבעלה שיחזור מהשיעור. היא כבר רוצה לאכול אתו, אבל ממתנה לו שישוב. וכן מגדלות את בניהן לתלמוד תורה. אם ההסעה איחרה היא לוקחת את הילד לתלמוד תורה וכיוצא בזה. ולכאורה, וכי חסר לנשים מצוות, שלא מצא רבי חייא אלא את אלו?!

והביאור הוא, אומר החפץ חיים, כי כשרב שאל את רבי חייא 'נשים במאי זכיין' על תחיית המתים ועל חיי הנצח שאל אותו. הלא נשים פטורות מתלמוד תורה כמו שדרשו בגמרא (קדושין כט.) 'ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם', ואם כן הגם שיש לנשים מצוות הרבה ויקבלו על זה שכר בגן עדן, מכל מקום הלא לחיי הנצח ולתחיית המתים צריכים את אור התורה דווקא, ואת זה אין להם! ובמה יזכו?! על זה ענה לו רבי חייא, אף לנשים יש זכות של תורה. איזו זכות?! **הסיוע לבעל ולבנים לעסוק בתורה.** הן מצד ההמתנה לבית המדרש והן מצד ההולכה של הקטנים לתלמוד תורה. על ידי שיש לאשה חלק בעסק התורה של הבעל והבנים אף היא יש לה אור תורה שיחיה אותה לעולם הבא.

ד. ומוסיף החפץ חיים בלב נשבר וכותב במאמר מוסגר, ובעונותינו הרבים בזמננו הרבה בנים שולחים אותם לבתי ספר של החפשים, ובמקום אחר מכנה את זה החפץ חיים ש'מוליכים את בניהם למולך', ובבתי ספר הללו אין תורה ושם מלמדים אותם רק מינות וכיוצא בזה. ואם כן, אומר החפץ חיים, איני יודע במה יזכו הנשים לתחיית המתים. אם לא, מנסה החפץ ללמד זכות, שהן בעצמן יחזיקו בלומדי תורה לפי האפשרות שלהם.

והנה, התלמיד חכם יושב ועוסק בתורה כל ימי חייו ובוודאי יש לו אור תורה, אבל שארית עם ישראל שמפני כמה סיבות לא השיגו אור התורה, או מפני שהאבות לא דאגו ללמוד אותם ולגדל אותם על ברכי התורה, או שטרודים הם הרבה בפרנסה, ואם כן מה יהיה אתם לתחיית המתים?! אלא שגילו רבותינו שיזכה על ידי שיחזיק ביד לומדי התורה כדמצינו ביששכר וזבולון שהיה ליבולון חלק גדול בתורתו של ישישכר בשביל שהחזיק הוא אותם.

ואותם אנשים שאין להם את אור התורה יהיו דומים לעתיד לבוא לסוחר אחד שבא לבית חרושת גדול וביקש והזמין סחורות שונות, 'תביא לי סחורה פלונית' ו'תביא לי גם מזה' וכיוצא. בין כל הסחורות שהזמין היתה סחורה מאד יקרה. את כל הסחורות שביקש נתנו לו, אבל את אותה הסחורה לא נתנו לו. הוא מתפלא ושואל, 'הרי את כל מה שבקשתי הבאתם לי, אז למה את זו לא?!' אמרו לו, 'תשמע, את כל שאר הסחורות אנחנו מוכנים לתת לך בהקפה, אבל זו סחורה יקרה מאד, ועליה אתה חייב לשלם במזומן'.

כך זה במסחר, וכך זה גם בענייננו, אומר החפץ חיים. כשיבוא זמן תחיית המתים בודאי כל אחד ואחד גם הוא יחפץ שיקום לתחיה וכל אחד יביא זכויות הרבה, 'רבון העולמים כך וכך עשיתי, ומצוה כזאת וכזאת קיימתי', אבל יקבלו תשובה שהזכויות האלו אינם מספיקים להקים הגוף לתחיה, כי לזה צריך זכות אחרת, 'במזומן'. איזו זכות?! – אור התורה.

ומוסיף החפץ חיים, גם אם יבוא מלאך וילמד עליו זכות ויאמר 'אבא שלו היה תלמיד חכם, סבא שלו היה אדם גדול', זה לא יעזור. גם אם אביו תלמיד חכם ויש לאבא אור תורה ויש לו זכויות רבות וירצה בזכות הזו ליכות את הבן ויאמר 'אני דואג לבן שלי ורוצה לתת לו משל', אמרו רבותינו (סנהדרין קד). 'ברא מזכה אבא ואבא לא מזכה ברא', ואפילו אברהם אבינו לא מציל את ישמעאל. המלאך יחפש עוד ועוד זכויות, ויאמר 'הנה לפעמים היה עוזר לתלמידי חכמים', אבל אומר החפץ חיים, אל תחשוב שזה מספיק. אפילו אם מצא את הזכות הזו, תעמוד מדת הדין ותקטרג ותאמר, מה בכך אם החזיק איזה פעמים לומד תורה, כי אמנם בעבור החזקה של איזה פעמים יכול לחיות חיי העולם הזה, אבל וכי בזה יהיה חיי נצח?! לזה צריך שיחזיק ביד לומדי התורה החזקה קבועה שיוכל לסמוך עליה.

יש הרבה אנשים שחושבים על עצמם שהם בגדר 'זבולון'. תשאל אחד כזה, 'במה מתבטא ה'זבולון' שלך?!' והוא אומר לך, 'בפורים אני נותן ח"י שקלים לתלמיד חכם פלוני'... זה טוב מאד, אבל זה 'זבולון' קטן קטן, ובשביל לראות אותו צריכים זכויות מגדלת גדולה... 'זבולון' אמיתי הוא מי שהוא בגדר שותף שבאמת נותן תומך ועוזר ליששכר לשבת ולעסוק בתורה בלי הפרעות. בשביל לדעת את הגדרים צריך לשאול מורה הוראה, אבל זה העיקר, להיות תומך באמת ביד העוסק בתורה כמו שותף אמיתי.

יש אחד, אומר החפץ חיים, שאומר מה אתם מדאיגים אותי עכשיו?! הרי לעת התחיה תהיה שעת רצון, שעת ברכה, וכבר יעבירו אותי בדין ויקימו אותי עם כל המתים. אומר החפץ חיים, אל תהיה בטוח. בשעת מתן תורה היו ישראל במדרגה גדולה ביותר, והעת רצון היתה עת רצון גדולה למאד שאין לנו פה לתאר, וכששמעו 'אנכי ה' אלהיך' פרחו נשמתן ומתו כולם. ומה קרה אז?! הגיעה התורה ללמד זכות על ישראל. והתחילה התורה לטעון 'רבונו של עולם, הלא אתה רוצה לתת את התורה לישראל. למי תתן את התורה?! הרי כולם כאן מתים'. מיד הוריד הקב"ה טל של תחיה והחיה אותם.

חזינן, אומר החפץ חיים, שגם כשהיו כלל ישראל במדרגה גדולה בזמן מתן תורה, וגם היתה העת עת רצון שאין כדוגמתו, לולי שהיתה התורה בעצמה מגנה עליהם ומלמדת עליהם זכות ומבקשת עליהם רחמים, חלילה היו נשארים פגרים מתים. ומכל שכן בדורותינו האחרונים שצריכים בוודאי בעת התחיה לאור התורה שיגן בעדנו. לכן, אומר החפץ חיים, צריך שהאדם יהיה 'זבולון' בקביעות וישתדל ויתאמץ ויחזיק תורה, וכמו שהיתה אז בזמנו תקנה לסייע בקביעות לשיבות דרך 'ועד הישיבות', ואז התורה תגן עליו ותליץ בעדו לעת התחיה, אשריו ואשרי חלקו.

ומוסיף החפץ חיים ומביא מדרש נפלא (תנחומא משפטים ס"ו). אמר הפסוק (משלי יט, יז) ה' חונן דל וגמולו משלם לו. כיצד. הלך העני לקנות ככר לחם ובידו ט' פרוטות, הולך עני ובידו תשע פרוטות כדי לקנות ככר לחם בו יוכל להשביע את רעבונו ואת רעבון בני ביתו המשוועים לאוכל להחיות את נפשם, הוא מגיע לחנווני ואומר לו, קח תשע פרוטות ותן לי ככר לחם. כמה עולה הככר?! עשר פרוטות. לא חפץ החנווני לתת לו בעד ט' פרוטות. החנווני אומר לו, 'מה אני יכול לעשות?! זה הפרנסה שלי ואני לא יכול לתת לך את הככר בפחות מזה'. והיתה נפש העני מפרפרת לצאת, העני כבר הולך למות מרוב רעב, ובא אחד ונתן לו פרוטה אחת וקנה על ידי זה הככר והחיה את נפשו. אמר הקב"ה לנותן, הרי שהיתה נפש העני מפרפרת לצאת ואתה החזרת את נפשו על ידי הפרוטה הבודדת הזו, חייד, יש לך הבטחה ממני, בשעה שבנך או בתך באים לידי חולי חלילה, ונפשם מפרפרת לצאת, אני אחזיר את נפשם לתוך גופם. במדה כנגד מדה. אתה דאגת לעני הזה בפרוטה הבודדת הזו, גם אני אדאג לבן או הבת שלך שיבריא.

ואם כן, תלמיד חכם שעוסק בתורה ולפעמים הוא נמצא במצב של דוחק ואין לו כמה להחיות את נפשו, מדוע, שואל החפץ חיים, לא ימצאו אנשים רבים שיחזיקו בעדם להחיות את נפשם?! הרי מתן שכרם של המחזיקים מבואר בתכלית הביאור. הלא זה עסק רווחי עבורך, ולעצמך אתה מרוויח בשני עולמות! ולא רציתי, אומר החפץ חיים, לכתוב מאמרי זה לעורר קטגוריא על ישראל, אבל ההכרח יאלצני לזה. לכן אחי ורעי, מה שעבר עבר, וידוע שתשובה

מועילה על מה שהיה, אבל מכאן ולהבא צריכים אנחנו לקבל על עצמנו להחזיק ביד לומדי התורה, להיות 'זבולון' העושים שותפות עם 'יששכר', ועל ידי התמיכה הזו תתרבה התורה בישראל והיה זה שכרינו. עד כאן דבריו של החפץ חיים זצ"ל.

כלל הדברים, אנחנו שמחים בשמחת תורה בתורה הקדושה, אבל רוצים שגם התורה תשמח בנו. איך היא תשמח בנו?! על ידי עסק התורה, על ידי שנהיה 'יששכר', וגם על ידי שנהיה 'זבולון'. אז נזכה לברכה הזו של 'שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך', וה' יהיה בעזרנו.

חידושי תורה

בענין והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון

[עוז יעקב ח"א סי' טז]

סיון תשמ"ג.

מיניה ושמחת בחגך, אלא לרבות שמחת לילי שמיני, וכיון דאיתרבי לילי יום טוב האחרון שהוא טפל, קל וחומר היום שהוא עיקר שחייב בשמחה" וכו'.

ואתה ידידי המעיין ה"י, ראה נא ועיין היטב בדברות רש"י ז"ל, כי לפי פירושו הא דדרשו והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון, מתיבת שמח גרידא נפקא, דהיינו אחר שכבר נאמר שם בפרשה ושמחת בחגך, אם כן מאי טעמא הדר קרא וקאמר והיית אך שמח, והלא מיותר הוא, ולכך מיתור קרא דשמח נפקא לן לרבות לילי יום טוב האחרון, ומתיבת אך דרשינן לחלק, וכבכל מקום דאך בא למעט, וכן כתב רש"י בפסחים (ע' א') ע"ש, נמצא דקרא דאך למעט בא כמנהגו ודרכו, ולמעט לילי יום טוב ראשון בא, וקרא שמח לרבות בא, ולרבות לילי יום טוב האחרון בא, ודוק. [ועיין בביאור רבינו בחיי ז"ל לתורה דברים (ט"ז ט"ו) ודוק היטב].

והנה רש"י ז"ל בפירושו לתורה בראשית (כ"ד ח') על הפסוק רק את בני לא תשב שמה כתב: "רק את בני וגו', רק מעוט הוא, בני אינו חוזר, אבל יעקב בן בני סופו לחזור", ומקורו טהור שם במדרש בראשית רבה (פנ"ט ס"י): "רק את בני לא תשב שמה, רק מיעוט, בני אינו חוזר בן בני חוזר" עכ"ל.

ועיין לרבותינו בעלי התוספות ז"ל על התורה בקובץ "מושב זקנים" בראשית (שם דף ל"ב) שכתבו: "רק את בני וגו', פירש רש"י כל

דברים (ט"ז י"ג): "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וגו', שבעת ימים תחוג לה' אלהיך וגו', והיית אך שמח".

סובה (מ"ח א'): "ההלל והשמחה שמונה כיצד, מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יום טוב האחרון של חג כשאר כל ימות החג".

ופירש רש"י ז"ל: "והשמחה שלמי שמחה: והלל לגמור בו את ההלל". [ולכאורה סדר הדבורים ברש"י הפוך מסדר המשנה, עיין].

ובתלמוד שם: "מנא הני מילי, דתנו רבנן והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון, או אינו אלא יום טוב הראשון, כשהוא אומר אך, חלק, ומה ראית לרבות לילי יום טוב האחרון, ולהוציא לילי יום טוב הראשון, מרבה אני לילי יום טוב האחרון שיש שמחה לפניו, ומוציא אני לילי יום טוב הראשון שאין שמחה לפניו".

ופירש רש"י ז"ל: מנא הני מילי דשמיני חייב בשמחה, דהא לא כתיב ביה בהדיא אלא בשבעת ימי החג, דכתיב חג סוכות תעשה לך שבעת ימים וגו', וסמך ליה ושמחת בחגך: אך שמח, בההיא פרשה דעשר תעשר כתיב שבעת ימים תחוג: לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה שלפניו לכולל עם שבעת הימים שיזבח שלמים בשביעי כדי לאכול ליל שמיני, דהאי שמח למאי אתא כיון דכתיב לעיל

והרב המהדיר נ"י בהערותיו לספר המכתם שם, ציין שאת דברי בעל המכתם הביא הרב רבי אברהם אבוקרט ז"ל בספרו היקר ספר הזכרון על פירוש רש"י לתורה (סוף פרשת ראה) ע"ש, והיה לו גם להדגיש ולציין שכבר עטרת המפרשים רש"י ז"ל עצמו בפירושו לתלמוד על אתר, שם, כתב כבעל המכתם ז"ל ודבריו בנויים ומושתתים על פירוש רש"י ז"ל שם וכמשנ"ת ודוק.

עוד מצאתי עכשיו שגם בפירוש התורה לרבינו חיים פלטיאל ז"ל, תלמיד חבר למהר"ם מרוטנבורג (ס"פ ראה שם דף תקפ"ז) כתב כן, ומשמע שם דמגרמיה אמר להא מילתא, וק"ק הלא מפורש הוא בדברי רש"י ז"ל וכן"ל.

וראיתי בהגהות מהר"צ חיות ז"ל סוכה שם שכך כתב: "והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון, הכל תמהו דהרי אכין ורקין מיעוטינן הם וכאן דריש לרבות. ושמעתי בשם הגאון החסיד מהר"ר אליהו מווילנא זצ"ל דבאמת בימי יום טוב הראשונים של חג היו מצוות סוכה ולולב ושמחה, וכאן נאמר אך שמח היינו מיעוט דרק שמחה ולא סוכה ולולב, והיינו יום טוב האחרון, דאין שם רק שמחה ותו לא, ואם כן מוכח לרבות דשמחה נוהג על כל פנים, אבל לעולם אך מיעוטא, ונכון" עכ"ל.

ובן הובא בשם הגר"א ז"ל בספר קול אליהו (בליקוטים בסוף הספר), ובספר תורה תמימה דברים (פרק ט"ז אות ס"ח) ע"ש, ועיין גם מה שכתב בזה הגאון מהרש"ם מבערזאן ז"ל בסוף ספרו תכלת מרדכי על התורה ח"א (בדרושים למועדים די"ט ע"א) ע"ש. [גם עיין בזה לרב תורה תמימה ז"ל בספרו תוספת ברכה דברים (ט"ז ט"ו דף קכ"ז), אבל כל דבריו שם אינם מוכרחים כלל כאשר יראה המעיין, וקצרת].

אכין ורקין מיעוטינן, ותימה דהא אשכחן אך דהוי ריבוי, כמו שכתוב והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון של חג" עכ"ל.

ובעניותי איני מבין דברי רבותינו בעלי התוספות ז"ל, חדא מה להם עם רש"י ז"ל, אטו ידידיה היא, והלא כל דברי רש"י ז"ל שם הם דברות רבותינו במדרש וכדכתיבנא, ותו ש"רק" הוא למעט היא מידה בתורה, מבואר הוא גם בתלמוד בכמה מקומות, עיין סנהדרין (מ"ט א'), ותמורה (י"ז ב'), ואם כן דברי רש"י ז"ל נכונים כמנהגו הטוב.

והעיקר מה שיש להבין הוא, שלפי מה שרש"י ז"ל עצמו פירש לדברי התלמוד והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון, וכפי שהראינו לעיל, מעיקרא לא קשיא כלל על רש"י ז"ל, ולטעמיה איהו ז"ל אזיל, דאכן לעולם אך בא למעט, ומעולם לא דרשו אך לרבות לילי יום טוב, אלא מקרא דשמח נפקא לרבות וכדכתיבנא בס"ד, ומשנת רש"י ז"ל שלמה ברורה ונהירה, וישרים דבריו כמנהגו הטוב.

והנה מה שדייקנו בדברי רש"י ז"ל שמתבת שמח נפקא לן רבוייא דלילי יום טוב האחרון, בס"ד מצאתי לחד מקמאי דקמאי רבינו דוד הלוי מנרבנא ז"ל בספר המכתם לסוכה (שם דף קע"ח) שכה כתב: "ולא תיקשי לך דהא אכין ורקין מיעוטינן הן והיכי מרבינן בהו, הא ליתא דמקרא דכתיב שמח הוא דמרבינן אבל לא מאך, דאך בא למעוטי, דהכי מפרש בתלמוד יכול לרבות ליל יום טוב ראשון, תלמוד לומר אך" עכ"ל. והרי זה מפורש בדברי ראשון קדמון כדברינו בדעת רש"י ז"ל, ותלי"ת.

כן ברש"י פסחים שם].

עוד יש להבין, דלכאורה מלבד לקרא דושמחת בחגך שבעה ימים, וקרא דוהיית אך שמח דכתיבי בספר דברים (ט"ז ט"ו), הלא יש עוד לקרא דספר ויקרא (כ"ג מ'): "ולקחתם לכם ביום הראשון כפות תמרים וגו', ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים", חזינן דקרא נוסף יש המלמד על שמחת חג שבעה ימים.

ואולי דהאי קרא לא על שמחת החג מדבר, אלא על ארבעת המינים דנוהגים כל שבעה במקדש, ועיין סוכה (מ"ג א'), ובפירוש המשניות לרמב"ם סוכה (ריש פ"ד). [ועיין לרבותינו בעלי התוספות ז"ל על התורה בקובץ "דעת זקנים" (ס"פ ראה) ע"ש].

וברייתא זו "דתנו רבנן והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון, וכו', הובאה גם בפסחים (ע' א'), וכשעיינתי שם ראיתי בפירוש רבינו חננאל ז"ל לפסחים שם שכך כתב: "ותנא תונא והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה, דכתיב ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, שבעה ולא שמונה", הרי שבאמת רבינו חננאל ז"ל ממקרא דפרשת אמור למד ודוק.

אבל לכאורה הדברים צ"ע רב, ודברי רש"י ז"ל לכאורה מוכרחין, ולדברי רבינו חננאל ז"ל קרא דס"פ ראה חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים וגו' ושמחת בחגך, למה לי, וצ"ע.

וראיתי כעת בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (שם) על הפסוק "ושמחת בחגך", שתרגם: "ותחידון בחדות חגיכון בשאובתא וחליליה" וכו', הרי שקרא זה נצרך ונדרש לשמחת בית השואבה והחליל, ובזה אתי שפיר דברי רבינו חננאל ז"ל.

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בעניותי קשה לי להאמין שיצאו הדברים מפי קדשו של רבינו הגדול הגר"א זצ"ל, חדא שהרי מפורש בדברי רש"י ז"ל דהריבוי מקרא דשמח נפיק לן ולא מקרא והיית אך שמח וכו"ל, וממילא מעיקרא אין מקום לתמוה "והא קיימא לן אכין ורקין מיעוטין וכאן דריש לרבות", כמובן, ומה חסרון נמצא בחיק פירוש זה שנצטרך לפירוש אחר אתמהא.

ותו איני יודע איך אפשר להעמיס השמועה בשם הגר"א ז"ל בדברי התלמוד, ובפרט דתלמודא קאמר דקרא דאך בא לחלק ולמעט, ולשמועה דלעיל אך כבר נדרש לרבות והא אפיקיתיה, ותו מאי אך לרבות אחר שאינו מרבה כלום אלא רק נשארה מצות שמחה ומדוע יקרא "לרבות", ועוד יש לדקדק על פירוש זה.

ובבר ידוע ומפורסם שיש הרבה שמועות בשם רבינו הגר"א זצ"ל דלאו מר בריה דרבינא חתים עלה ואין לסמוך עליהן, כההיא דהיה הבן הבכור לשניאה כנודע, עיין שו"ת קול מבשר ח"א (דל"ה סע"ב) ועוד הרבה, ועיין מה שכתבו בענין זה שאין לסמוך על שמועות בשם הגר"א ז"ל בשו"ת קול מבשר ח"ב (דקכ"א ע"א, ודקכ"ח ע"א, ודקכ"ט ע"א), ובספר גרגירים בראש אמיר (בכמה מקומות), והדברים עתיקים, ועיין כזאת בחיבורי כנסת חיים (דף פ"א, ודף קס"ה, ודף קס"ט), ובחיבורי תורת יעקב (סימן ס"ב, וסימן ר"ח אות א'), וכתבנו בזה במקום אחר בס"ד.

ודע דלא זכיתי להבין דברי רש"י ז"ל במה שפירש: "אך שמח בההיא פרשה דעשר תעשר כתיב שבעה ימים תחוג", ולא ידעתי מה רצה בזה ולמה נתכוין ומה בא ללמדנו, ואולי חסר תיבת וגו' אחר תיבת תחוג, ודוק. [שו"ר

אבוקראט ז"ל בספר הזכרון (ס"פ ראה) וכנ"ל בדברינו, והיינו כדכתיבנא בס"ד.

ומה שכתב רבינו הט"ז ז"ל שרש"י ז"ל במסכת סוכה חזר בו ממה שפירש במסכת פסחים, צ"ב דזו מנין, ואולי איפכא שבמסכת פסחים חזר בו רש"י ז"ל, ועיין מהרש"א ז"ל סוכה (שם) מה שהעיר בזה, ולפי הנראה סבירא ליה לרבינו הט"ז ז"ל שרש"י פירש מסכתות התלמוד על הסדר, וסוכה אחר פסחים, ולכן כתב שבסוכה חזר בו רש"י ממה שכתב בפסחים, ועיין.

אבל אי משום הא לא מכרעא מילתא, כי כבר בס"ד הוכחנו בראיות מופתיות שרש"י ז"ל לא פירש התלמוד על הסדר ויש מסכתות מאוחרות שפירשם בתחילה, וכדכתיבנא במאמרי הנדפס בקובץ התורני "צפונות" (שנת תשנ"ב) עיין שם בארוכה ומהדורה בתראה נדפסה בס"ד בחיבורי מנוחת שלום ח"ד (סימן י"ב) ודוק היטב.

וזו לשון הגאון מרא דתלמודא רבי ישעיה ברלין ז"ל בהגהותיו לספר יד מלאכי (כללי התוספות אות ל"ד): "כמה וכמה ראיות יש שרש"י ז"ל לא פירש על סדר קביעת המסכתות", גם מצאתי לגאון המופלא רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בשו"ת זכר יהוסף (סימן קכ"א ד"ה הנה נראה) שכתב: "פירוש רש"י ז"ל על מסכתות התלמוד לא נסדר זה אחר זה, שמפאת זה בא חסרון בקצת מסכתות שלא השלים רש"י פירושם, וכדמוכח מכמה מקומות בתלמוד שרש"י ז"ל לא חיבר פירושו על הסדר" עיין שם.

והנאון המובהק רבי שאול הכהן מג'רבה ז"ל בסוף ספרו נוכח השלחן (בליקוטים אות ז' דרנ"ה ע"ב) כתב: "וזכורני שבספר אמרי שפר כתב שאין להביא ראיה ממה שכתב רש"י

מיהו חושבני דלא יגהה מזור בזה, כי עצם דברי התרגום המיוחס ליונתן צריכים ביאור רב ורחב, דהא אנן נקטינן דשמחת בית השואבה אינה דאורייתא, אלא מדרבנן, שהרי אינה דוחה לא יום טוב ואין צריך לומר דאינה דוחה שבת, וכמפורש בסוכה (נ' א'), ולמיוחס ליונתן דהוי דאורייתא, לידחי יום טוב, וכל זה צע"ג.

עוד יש להעיר על דברי רבינו חננאל ז"ל שהרי בספרא על האי קרא דושמחתם לפני ה' אלהיכם דריש: "לפני ה' אלהיכם שבעת ימים ולא בגבולין שבעה ימים", הרי דהאי קרא נדרש לשמחה דמקדש, והובא בפירוש רש"י סוכה (מ"א א'), ועיין לרב המאירי ז"ל (שם, ולדף מ"ג ע"א) רצע"ע.

* * *

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: בס"ד מאמר זה זכיתי להדפיס בקובץ התורני היקר "בית אהרן וישראל" שנת תשס"א (גליון צ"ה), ובראות ידידי הרב צבי סגל שליט"א דברי אלו, העירני לדברי קדשו של אדונינו המלך דוד הוא רבינו הט"ז ז"ל בספרו דברי דוד על התורה (ס"פ ראה) שכה כתב: "והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון של חג, רבים מקשים הא "אך" מיעוטא הוא, ומחוסר ידיעה מקשים כן" וכו', (והביא הט"ז גוף הסוגיא דסוכה כנ"ל) וסיים: "הרי לפניך ד"אך" מיעוטא הוא על לילה הראשון, שאין צריך לזבוח בערב יום טוב בעבורו, וריבוי דלילה אחרון מיתורא דקרא ד"שמח", ובפסחים (ע"א א') פירש רש"י דאמתעט יום השמיני, אלא שכאן בסוכה רש"י חזר בו, וכן עיקר דקל וחומר הוא" עכל"ק.

הרי שכבר רבינו הט"ז ז"ל העיר על "הרבים מקשים כן, שמחמת חוסר ידיעה מקשים", ואכן כבר העיר כן רבינו אברהם

[דהמסכתות] "עכ"ל. והארכתני בס"ד בחיבורי מנוחת שלום ח"ד הנ"ל, ואכמ"ל.

ודע כי גם רבינו חננאל ז"ל לא פירש התלמוד כסדרו שהרי בפירושו למסכת יומא (ל"ח א') כתב "וכבר פירשנוה בגיטין" ודוק.

במסכת מאוחרת ולומר שכך היא דעתו, כי יש לדחות דאולי מה שכתב רש"י במסכת המאוחרת הוא ממהדורא קמא, ומה שכתב במסכתא הקודמת הוא ממהדורא בתרא ע"ש, ולדידי בלאו הכי יש לדחות, דמאן לימא לן שלמד רש"י ז"ל [ופירש] על הסדר

בענין טיפוח וסיפוק כף אל כף בשמחת תורה [עוז יעקב ח"א סי' יז]

תשל"ח.

אות ח' ובחיבורי ברית יעקב (סימן ב' דנ"ד רע"ב) ודוק].

ויש להעיר כי בשלחן ערוך (סימן של"ט סעיף ג') כתב מרן ז"ל: "אין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין בשבת, גזירה שמא יתקן כלי שיר".

וישם במשנה ברורה (אות ח') כתב: "ולא מרקדין, וביום שמחת תורה מותר לרקד בשעה שאומרים קילוסים דתורה משום כבוד התורה כיון דלית בזה אלא משום שבות, אבל בשאר שמחה של מצוה כגון בנישואין אסור, וגם לכבוד התורה אין כדאי להתיר אלא טיפוח וריקוד ולא קשקוש בפעמונים וזגים וכל שכן שאר כלי שיר דאסור [אחרונים] עכ"ל.

הרי שבמשנה ברורה כאן התיר בשופי ובלא שום ספק ופקפוק טיפוח בשמחת תורה, וטיפוח היינו לספק ולהכות כף אל כף כדכתב מרן ז"ל להדיא, ועיין כף החיים (שם אות ח') וצ"ב.

והיותר מתמיה שראיתי ש"אחרונים" שכתב המשנה ברורה שהתירו בשמחת תורה טיפוח דהיינו להכות כף אל כף הוא רבינו הפרי מגדים שם (סימן של"ט משבצות זהב אות ב')

רבינו רמ"א ז"ל כתב בהגה שלחן ערוך או"ח (סימן תרס"ט סעיף א'): "קורין יום טוב האחרון שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה, ונוהגין שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה, ועוד נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורה שבהיכל, ואומרים זמירות ותשבחות, וכל מקום לפי מנהגו".

ובספר משנה ברורה שם (אות ה'): "לפי ששמחין, ולכבוד התורה מותר לרקד ביום טוב, אבל לגמר מוגמר דהיינו לפזר מיני בשמים על הגחלים אסור", והוסיף בשער הציון שם (אות ה'): "ולכאורה הוא הדין דמותר נמי לספק כף אל כף [פרי מגדים אשל אברהם]".

ומדקדוק לשונו הטהורה שכתב לכאורה הוא הדין דמותר וכו', משמע דמספקא ליה ולא ברירא ליה מילתא, וככתוב בשו"ת ערוגת הבושם או"ח (סימן ק"ג) פוסק שכותב "לכאורה" מבואר שלא החליט הדבר ע"ש, ועיין פתחי תשובה אה"ע (סימן קנ"ח אות א') ע"ש. [ועיין שדי חמד כללי הפוסקים (סימן ט"ז

ואכמ"ל].

ומו"ז הגאון ז"ל בספרו כף החיים (סימן תרס"ט סוף אות ל"ג) כתב: "התירו לאבל תוך שנים עשר חודש על אביו לשבת בהיכל ליל שמחת תורה ורוקדים ומספקים לפניו" ומתבאר דנהגו לספק דהיינו לטפוח כף אל כף בשמחת תורה, וכך המנהג ופוק חזי מאי עמא דבר, ותו לא מידי.

ועכשיו שנת שנו"ת לפ"ק נדפס הספר החשוב "ארחות רבינו" ח"ב, וראיתי שם בעניני שמחת תורה (אות כ"ג דף שי"ד) שהביא בזה מעשה רב, וכה כתוב שם: "אמר לי הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א פעם אחת בשמחת תורה טפח בידיו בשינוי, וראה זאת מרן החזון איש זצ"ל ואמר לו מותר לטפח ואין לעשות שינוי" ודוק היטב.

והובא בכף החיים שם (אות י'), ואילו בסימן תרס"ט רבינו הפרי מגדים עצמו באשל אברהם שהביאו בשער הציון בלשון לכאורה הוציאה, ועיין.

והנראה שכך מנהגו של עמוד ההוראה רבינו הפרי מגדים ז"ל שעם שהדברים ברורים אצלו, מכל מקום משתמש בלשון ספק ועיין בחיבורי יד סופר ח"ב קונטרס דיני ערב פסח שחל בשבת (אות ג' הערה ד' דף ס"ז), וכן כתבו בשדי חמד (מערכת ס' כלל כ' ד"ה ומרן) ומו"ז הגאון ז"ל בכף החיים יו"ד (סימן ק"י אות מ"א), ואף שהפרי מגדים בסימן תרס"ט כתב "לכאורה", מכל מקום כוונתו דמותר ממש, וכמפורש בדבריו עצמו בסימן של"ט, זה הנלע"ד וא"ש. [ועיין בחיבורי אות יעקב (דף צ"ו, ודף ק"ה), ובחיבורי תפארת יצחק (דף מ"ח)

בענין הדלקת נר בהיכל בשמוציאים ספרי התורה בהושענא רבה

[עוז יעקב ח"א סי' יח]

כתוב בספר החשוב "מנהגי רבותינו והליכותיהם" (דף שד"מ אות י"ח)

הנה כבר רבינו הט"ז או"ח (סימן קנ"ד אות ז') כתב: "ולפי זה לא יפה עושים קצת שביום הושענא רבה שמוציאין כל ספרי התורה ושמים שם נר דולק, והוי דופן ארון הקודש תשמיש לאותו נר, אלא שיש לומר כיון שעושין כן לכבוד התורה לסימן תורה אור, דהיינו רמז בזה כשאין שם ספר תורה צריך לאור הנר, כן נראה כוונה למי שעושה כן, אבל אין זה מספיק כיון שיש איסור להוריד הקדושה של הארון".

אבל האליה רבה (סימן תרס"ט אות ה') כתב בפשיטות שמדליקים נר בתוך ההיכל,

במנהגי הגה"ק מערלוי רבי שמעון סופר זצוק"ל הי"ד: "כשהוציאו [בשמחת תורה] ספרי התורה מארון הקודש לעשות ההקפות, הכניסו נר דולק לארון הקודש".

ובמקורות שם (אות ט"ז) כתוב לאמור: "בספר שיר מעון שמות (דף ס"ד) כתב מרן בעל התעוררות תשובה ז"ל: ידוע מה שהביא הגאון חיד"א ז"ל בשם רבינו הרש"ש ז"ל להזהר מאוד כאשר מוציאים ספרי התורות מן ההיכל, שיהא נר (אבוקה) דולק בהיכל עד שיחזירו ספרי התורה, וראיתי מדקדקים להעמיד הנר בהיכל קודם שיוציא ספר התורה האחרון, וגם שלא להוציא הנר עד שהועמד

אמנם מה שהעיד בספר "מנהגי רבותינו והליכותיהם" הנ"ל על רבותינו הרש"ש והחיד"א תלמידו - נעלם ממני ואיני יודע היכן הגאון חיד"א ז"ל כתב כן משם רבינו הרש"ש זצ"ל, ובספרו עבודת הקודש כעת לא מצאתי שהחיד"א ז"ל הזכיר זאת, עיין שם בצפורן שמיר (סימן י"ב), וגם לא הובא מנהג זה בספרים העוסקים ב"מנהגי ק"ק בית אל", וגם זקני הגאון זצ"ל בספרו כף החיים (סימן תרס"ט) לא הזכיר זאת, וכן בני ספרד הנמשכים מאוד אחר הנהגות רבינו הרש"ש ז"ל אינם נוהגים כן, ולא שמענו אצלנו מנהג זה, והיודע בה דברים יאיר ויעיר, וישא ברכה מאלהי המערכה, אמן.

כמו שכתב מ"צ, והיינו מחזור מעגלי צדק, ועיין בביכורי יעקב וערוך השלחן שם, ועיין בזה בספר מנהגי ק"ק וירמייזא (דף רכ"א אות קפ"ח) ובהערות שם, ובספר מנהגי אמשטרדם (דף קל"א אות ט') ובהערות, ובספר טעמי המנהגים, ולגאון האדר"ת ז"ל בספרו תפלת דוד (דף ק"י אות ל"ז) ועוד. [בקיצור שלחן ערוך המנוקד שעם פסקי הגר"ז ז"ל (סימן קל"ז ססי"ב) פתרו ראשי התיבות מ"צ הנזכרים באליה רבה לספר "מאזני צדק" ע"ש, ובספר חג האסיף (פכ"ג הערה י"ט) ועוד שם (פכ"ח הערה י') הבין שמה שכתוב באליה רבה "מ"צ" הכונה לספר "מעיל צדקה" ע"ש, וז"א, אבל הכוונה למעגלי צדק מחזור דק"ק אשכנז, (שאלוניקי ש"י), ולא למעיל צדקה].

להלן מתוך מכתב הערות ללוח דבר בעתו הנדפס בספר זכות יצחק ח"א
(ס' ס אותיות ט - טו)

בענין ברכות השחר למי שלא ישן בהושענא רבה

מיד אחר חצות לילה ועיין למו"ז הגז"ל בכף החיים (סימן מ"ו אות מ"ט) בשם הרש"ש ז"ל ודוק היטב. [ודע דלרבינו הגדול הגר"א ז"ל זמן דברכות השחר נמשך עד למחרת ואף בלילה יש לו לברך אותם אם לא בירכם ביום, וככתוב בספר מעשה רב, וימצא שישבו בצוותא אחת שני חכמים, אחד מבית מדרש דרבינו האריז"ל ואחד מבית מדרש דרבינו הגר"א ז"ל, ובחצות לילה שניהם יברכו ברכות השחר וזה יברך על היום הבא וזה יברך על יום שעבר, והדבר מפליא].

מה שהאריך במנהגי העדות במי שלא ישן כל ליל הושענא רבה איך ינהג באמירת ברכות השחר, יש להוסיף דמנהג בני ספרד לברך כל ברכות השחר כרגיל בלא לחסר שום ברכה זולת על נטילת ידים שאין מברכים ברכה זו כלל, (ואם לא התפנה לצרכיו אינו מברך גם ברכת אשר יצר), והמדקדקים מברכים כל ברכות השחר מיד אחר חצות זולת ברכות התורה שמברכים אחר עלות השחר, ושמעתי מפי מו"ר הגאון שר התורה רבי בן ציון אבא שאול שליט"א דמאוד הרעיש דיש להזהר לברך ברכות השחר

בענין אמירת שיר המעלות ממעמקים אחרי ישתבח בהושענא רבה

ממעמקים וגו', יש להוסיף שכן מנהגנו הספרדים כפי שראיתי בכמה בתי כנסיות

מה שהביא שמנהג בעלז וטשרנובל לומר ביום הושענא רבה אחר ישתבח שיר המעלות

ולכאורה יש לדקדק מדברי בעל כתר שם טוב ח"ז (דף קנ"א) ומדברי מו"ז הגז"ל בכף החיים (סימן תרס"ד אות י"א) שאין אומרים שיר המעלות בהושענא רבה עש"ה, ועיין גם בכף החיים (סימן נ"א אות נ', וסימן ס"ח אות ה', וסימן קי"ב אות ד', וסימן תכ"א אות ב', וסימן תר"כ אות א') עש"ה ודוק.

בירושלם ת"ו, וכן ראיתי מש"ץ תלמיד חכם מובהק שליט"א ומומחה היטב במנהגי ירושלם מני אז, ובקי במסורת ובהוראה, וכן מנהג עיר התורה ג'רבה וכאשר כתב הגאון הצדיק רבי כלפון משה הכהן ז"ל וכמבואר בספרו ברית כהונה או"ח (מערכת ה' אות ג') ע"ש, אף על פי שבמחזורים דין לשלש רגלים לא כתבו זאת,

בענין לקיחת ערבות מהלולב לחבטה בהוש"ר

שניה דהיינו שיטול ערבות שחבט בהם חברו, ועיין שו"ת זקן אהרן וואלקין (ח"א סימן ל'), ושו"ת רבבות אפרים ח"א (סימן תכ"ט) וח"ב (סימן ק"ע אות ד') ואכמ"ל.

מה שהביא מעכ"ת נ"י שמי שאין לו ערבות לחבטת הושענה רבה מותר לו בדיעבד להתיר הערבות האגודות כלולב ולחבוט בהם, לדין לא יכון זאת וככתוב בכף החיים (סימן תרס"ד אות מ"ב) ודוק. ואפשר דעדיפא לן הדרך

בענין מתי חובטים הערבה בהושענה רבה

לאגוד הערבות - הנה מצאתי לו חבר שכתב דמנהג ארץ ישראל שלא לאגוד הערבות וככתוב בספר כתר שם טוב ח"ז (דף קנ"ה) ע"ש, אבל השתא לא חזינן להא, ואדרבה כולם אוגדים הערבות אחד חכם ואחד תם, וכן היה המנהג מקדמת דנא וכמו שהזכיר הגאון חיד"א בברכי יוסף (סימן תרס"ד אות ד') עיין שם שכתב להדיא דכן המנהג, ותימה שבנתיבי עם לא זכר את יוסף, ותימה שבכתר שם טוב עם שזכר את יוסף לא הרגיש ולא ראה עדותו הנאמנה שאוגדים הערבות, ועיין מה שהביא עוד בכף החיים (שם אות ל"ח), ודברי הגאון יעב"ץ ז"ל בסידורו תמוהים ואכמ"ל. [ובספר ארחות רבינו ח"ב (דף ד"ש אות כ"ז) הביא דרבינו הקהלות יעקב זצ"ל קשר פעם חמשת בדי הערבות בחוט רגיל, ובשנה אחרת בגומיה ע"ש, ומנהגו לאגוד בעלי לולב דוקא, ויש אוגדים בעלי ערבה ועיין כף החיים שם (סוף אות כ"ט)].

מה שכתב דמנהג הספרדים בהושענה רבה לחבוט הערבות לאחר "עלינו לשבח", יש לציין כי ראיתי אצלינו הספרדים מנהגים חלוקים בזה, דיש מהספרדים שנוהגים לחבוט אחר עלינו לשבח וכאשר כתב מעכ"ת נ"י, אבל יש שנוהגים לחבוט אחר קדיש תתקבל דאחר הושענות לפני קריאת התורה, וכן עושים המדקדקים ההולכים אחר משנת רבינו האריז"ל ורבינו הרש"ש וככתוב במנהגי בית אל (אות צ"ג), ועיין למו"ז הגז"ל בכף החיים (סימן תרס"ד אות י"א), ושמעתי דכן נהג הגאון רבי עובדיה הדאיה זצ"ל, וכן מנהגנו. וראיתי כעת בספר נתיבי עם (סימן תרס"ד דף ער"א) שהעיד כן בסתמא על מנהג ירושלם ת"ו דחובטים אחר קדיש תתקבל, ומדבריו משמע דכן היה המנהג הפשוט בכל ק"ק דירושלם ולא רק למי שנמשך אחר דברות רבותינו המקובלים ודוק היטב.

אבל מה שכתב בנתיבי עם שם דנוהגים שלא

בענין אמירת נשמת כל חי והלל הגדול בהוש"ר

להורות לנו דדבר אחד הוא ואינו תרי מילי, וצדקו דברינו, על כל פנים אין כן מנהג הספרדים, ויש לתקן זאת במהדורות הבאות.

ובמעמא דמילתא שתיקן כן רבינו איש אלהים קדוש הרש"ש זצ"ל לומר נשמת ולקבל קבלה זו - מי בא בסוד קדושי עליון וכבר ראיתי בכתר שם טוב שם שכתב: "וחפשי לדעת טעם המנהג הזה ומדוע מקבלים קבלה זו ולא מצאתי ונעלם ממני" עכ"ל, ולבי אומר לי דמטעמי הדבר יובן עם מה שהביא מו"ז הגז"ל בכף החיים (סימן רפ"א אות ח') משם רבין חסידא בעל פלא יועץ בספרו חסד לאלפים (שם אות ד'): "קבלה בידיו מרבי יהודה החסיד ז"ל ששבח "נשמת כל חי" מסוגל לכל צרה שלא תבוא לקבל האדם על עצמו כשיהיה ניצול מהצרה לומר נשמת כל חי בתודה וקול זמרה בפני עשרה וכו' נצולו רבים" ועיין גם לרבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן איש חי שנה שניה (פרשת תולדות אות ג'), ובספר היקר ארחות רבינו ח"א (דף של"ד אות ז') כתב: "בכל צרה לא עלינו מו"ר [מופת הדור בעל קהלות יעקב זצ"ל] אומר לקבל בלי נדר לומר נשמת כל חי כשינצלו ממנה" (א"ה מצאתי שכן כתוב בשם הגאון הקדוש הרב רבינו העשל זצ"ל בסוף ספר חנוכת הבית עכ"ל, ועיין שם אות ה' ואות ו', ובהוספות בסוף הספר שם דף מ"ו) עיין שם בארוכה. [ומה שהביא משם ספר חנוכת הבית, נראה שהוא טעות סופר וצריך לומר חנוכת התורה, ונמצאים הדברים שם בקונטרס אחרון (דף ק"ד דפוס ירושלם תשמ"ו) אבל עיין שם היטב].

והשתא דאתינן להכי יובן פשר מנהג חסדי בית אל, דלכן ביום הושענא רבה שהוא יומא דדינא בעת החתימה האחרונה ומסירת הפתקין אומרים בקשה זו של נשמת

מה שכתב מעכ"ת דמנהג הספרדים בהושענה רבה לאחר "עלינו לשבח" לומר הלל הגדול (תהלים קל"ו) ונשמת כל חי וכו' וכמ"ש בכף החיים (סימן תרס"ד אות ט"ל), הנה נשמת כל חי אכן אנחנו אומרים, אבל מזמור הלל הגדול (תהלים קל"ו), מימי לא שמעתי שאומרים, וגם בכף החיים שציין מר נ"י שם לא נזכר דבר זה, וגם בספר כתר שם טוב ח"ז (דף קס"ו) ובספר נתיבי עם (שם דף ער"א) לא הזכירו זאת ורק כתבו דאומרים נשמת כל חי ע"ש. ועיינתי במקור הדברים במנהגי בית אל וראיתי (שם אות צ"ד) שכה כתוב שם: "יום הושענא רבה אחר עלינו לשבח אומרים כולם קול אחד הלל הגדול נשמת כל חי עד מהולל בתשבחות" וכו' וחושבני שלשון זה אטעיה למעכ"ת נר"ו להבין דתרי מילי נקט דאומרים הלל הגדול והוא מזמור תהלים קל"ו, ותו אומרים גם נשמת כל חי, אבל לא היא והכונה דאומרים הלל הגדול והכוונה לנשמת כל חי וזה ברור. [ובאמת בדברות חז"ל כשאמרו הלל הגדול התכוונו למזמור קל"ו בתהלים הפותח בהודו לה' כי טוב וגו' וכאשר הבין מעכ"ת נר"ו, וכדאיתא להדיא בתוספתא דתענית (פ"ב ה"ב), ומסכת סופרים (פ"ח ה"ב) ופסיקתא רבתי (פרק ל"ג), והכי נמי בתלמודא דידן ברכות (ד' ב') ותענית (י"ט א'), ועיין פסחים (ק"ח א') ודוק היטב].

ותל"י עזרני השי"ת ומצאתי לגאון מהרמ"ך ז"ל בספרו ברית כהונה או"ח (מערכת ה' אות ה') שכה כתב: "הושענה רבה המקובל האלהי מוהר"ם עידאן ז"ל הנהיג בבית הכנסת דיליה ברשות הקהל לומר אחרי עלינו לשבח הלל הגדול דהיינו נשמת כל חי ושוב נמשך מנהג זה באיזה בתי כנסיות פה ג'רבה" ע"ש, הרי שאותו גאון וצדיק ז"ל הוסיף תיבת דהיינו

דעתי בס"ד ולא ראיתי זאת כתוב בספר ולא קבלתי מרבתי, וא"ש את"מ.

ומקבלים עליהם לומר עוד הפעם נשמת, וזו סגולה יקרה להצלה, זה הנראה לי לפי עניות

בענין מנהגי הושענא רבה

כהונה או"ח (מערכת א' אות י"א): "נוהגים פה עיר ג'רבה בכמה בתי כנסיות דביום הושענא רבה אחרי התפילה מוכרים הלולב והאתרוג הקנוי לשם הציבור באותה בית הכנסת זה מוסיף וזה מוסיף והאחרון מקבלו כפי מה שהוסיף, ועיין כף החיים (סימן תרס"ד אות נ"ט ואות ס'), ואולי משום זה נהגו להעלותו בדמים או משום חיבוב מצוה" עכ"ל.

ודע דהגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו מועד לכל חי (סימן כ"ב אות י') כתב משם הרב שלחן גבוה (סימן תרס"ד) דמנהג נכון ללמוד בליל הושענא רבה בהלכות תשובה להרמב"ם ז"ל ע"ש.

יש להוסיף לחיבורו היקר מנהג מעניין שהביא הגאון רבי אברהם אדאדי ז"ל בספרו ויקרא אברהם (בסוף הספר דקכ"ח סע"ב אות ד'): "נהגו ביום הושענא רבה לכתוב בערבה על כותל הבית תיבת ערבה באותיות מרובעות לסימן וערב"ה שנתו, ועתה ראיתי שהוא מנהג קדמון שהגאון חיד"א בסוף ספר לב דוד (קונטרס שומר הפתח דקמ"ח ע"א) הביא ממוה"ר רבי אליעזר נחום ז"ל שנסתפק בזה כשכותבים בערבה אות ה' במקום השם, אם מותר למחוק, אך שם כתב שנוהגים לכתוב ה' ישמור צאתך ובואך באותיות מרובעות, ואני הצעיר נוהג לכתוב ה' שמרך ולא יותר" עכ"ל.

ועוד מנהג מעניין מצאתי המובא בספר ברית

בענין הטועה בשמ"ע ואמר את חג הסוכות דחזור

ורבים מגאוני בני אשכנז העלו דחזור, ואיני רואה צורך להאריך בזה אחר שכבר בא חכם והאריך מאד בהא והעלה כן לדינא וכאשר יראה מר נ"י בספר היקר בירור הלכה תנינא (סימן תרס"ח) עיין שם בארוכה, וכן עיקר לענ"ד, ולפי זה יש לתקן פסק זה בחיבורו במהדורות הבאות. [והלכתי ושאלתי מורה הוראה מובהק מרבני בני אשכנז דירושלם ת"ו איך מנהגם להורות בכהאי גוונא, ואמר לי דמורים דחזור. והמעין בספר הנ"ל יראה דלא שייך לומר כאן ספק ברכות להקל מכמה טעמים, ובפרט לאומרים דבתפילה לא אמרינן ספק ברכות להקל משום דלואי שיתפלל כל היום כולו כידוע, אלא דבתפילת יום טוב צ"ע אם שייך טעם זה ואכמ"ל].

כתב מר נ"י שאם טעה ואמר בשמיני עצרת את יום חג הסוכות הזה אם נזכר לפני החתימה יחזור ל"ותתן לנו", אבל אם נזכר לאחר מכן אינו חוזר, אחר בקשת המחילה הראויה לענ"ד כגון דא צריכה רבה, דלא מבעיא לדידן הספרדים פשיטא דאם לא נזכר דחזור ומתפלל וכאשר העלו כל גאוני בני ספרד נ"ע הגאון חיד"א ז"ל, והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל, והגאון רבי יוסף חיים ז"ל בבן איש חי, ומו"ז הגז"ל בכף החיים (סימן תרס"ח אות ג'), אלא אפילו לדידכו בני אשכנז יש לומר דבכהאי גוונא חוזר, דהן אמת המשנה ברורה (שם אות ב') נראה דהתחמק מלהכריע ורק כתב דיש דעות באחרונים עיין שערי תשובה וחי' אדם וכו', אבל סברת החיי אדם יחידאה היא,

בענין חיתום ביום הושענא רבא

[כנסת יעקב עמוד קעט]

כי חותם הדין איננו אלא ביום הושענא רבא לא ביום שמיני עצרת, ונוסף על כל המתבאר שם יש מאמר מהזהר שלנו (פרשת צו דף ל"א) וזו לשונו "יומא שביעאה דחג הוא סיומא דדינא" ודי בזה. ומבואר כנ"ל דכל משנת הרמ"ע ז"ל חטיבה אחת ולא כתיב ביה ונעלם. [וכיו"ב ידוע בעלמא מכללי הפוסקים ז"ל, וזו לשון הגר"י ידיד ז"ל בשו"ת ימי יוסף בתרא חושן משפט (סימן י"ז עמוד שי"ז) "ידוע שפוסק שיש לו כמה חיבורים, לפעמים מקצר באחד וסומך על מה שכתב בחיבורו האחר, וכמ"ש בספר נר מצוה (סימן כ"א אות ע"ז וקכ"ט ור"ו) "עכ"ל. וכ"כ הגאון מהרש"ם ז"ל בספר עין הרועים (דף קצ"א רע"ב אות י"ד) "בדברי הפוסקים מצוי מאד שסומכים על מה שכתבו במקומות אחרים, ועיין סמ"ע (סימן ע"ב סק"ע) ע"ש. עכ"ל. ואכמ"ל. וק"ו לרמ"ע ז"ל].

עיי' לרמ"ע ז"ל בספרו עשרה מאמרות, מאמר חיקור דין ח"ב (פרק כ"ז) שהעלה שהושענא רבא הוא יום החיתום והוא יום הדין, והאריך לבאר לשון הזהר הקדוש שמשמע מדבריו דיום שמיני עצרת הוא יום החיתום עש"ב, (ועע"ש בפרק כ"ו).

וראיתי לגאון יעב"ץ ז"ל בספרו שאילת יעב"ץ ח"א (סימן ל"ג ד"ה ותוקף, דף ל' ע"ב דפוס לבוב) שתמה על רבינו הרמ"ע ז"ל שלא היה צריך לאריכות ההיא כי הדבר מפורש בזוהר עצמו בשני מקומות, אלא שנעלם ממנו עש"ב.

וגם כאן לא כתיב ונעלם ברבינו הרמ"ע ז"ל שבספרו מאה קשיטה (פרק מ"ח) שכתב "ובמאמר חקור דין ח"ב הארכנו בבירור האמת